

LUNDS UNIVERSITET

Historiska Institutionen

Kandidatkurs HISK01

Joachim Östlund

2 juni 2015

”Fredh / Roligheet och annan Wälsingnelse”

En systematisk studie av synen på fred utifrån
böndagsplakaten 1644-1653

Elin Sennström

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Syfte och frågeställning.....	1
1.2 Källmaterial och källkritik.....	2
1.3 Avgränsningar.....	4
1.4 Metod och Teori.....	4
1.4.1 Definitioner.....	5
1.4.1.1 Fred.....	6
1.5 Tidigare forskning.....	6
1.5.1 Joachim Östlund - Lyckolandet.....	6
1.5.2 Elisabeth Reuterswärd – Ett massmedium för folket.....	8
1.5.3 Eva Österberg – Kvinnor och våld.....	9
1.5.4 Mats Hallenberg – 1648 – Den Westfaliska freden.....	11
2. Bakgrund.....	12
2.1 Det trettioåriga kriget.....	12
2.2 Kriget med Danmark.....	13
2.3 Drottning Kristina.....	13
3. Analys.....	14
3.1 Innan Drottning Kristina står som undertecknad.....	14
3.2 Drottning Kristinas böndagsplakat.....	22
3.3 Det stora kriget får ett slut.....	29
3.4 Kristinas sista år som regent.....	33
4. Sammanfattning och avslutande diskussion.....	36
Källförteckning.....	40

1. Inledning

Vad är egentligen fred och varför är det något positivt? Idag är det kanske en väldigt konstig fråga att ställa eftersom fred är ett så självklart begrepp och världsfred är en utopi de flesta önskar sig. Jag har tidigare i en kort studie av *Getica om goternas ursprung och bedrifter* undersökt synen på fred och där upptäckte jag att fred aldrig omnämndes som begrepp, utan fred fick utläsas mellan raderna när det handlade om krig och erövringar. Fred var inte något eftersträvansvärt, något av det som ansågs vara en av goternas bedrifter eller ens något värt att omtala. Fred var helt enkelt den nödvändiga pausen mellan två ärofyllda krig. Fredsbegreppet var inte heller särskilt närvarande när jag läste fred och konfliktvetenskap. Genom hela kursens gång låg fokus på krig och hur kriget har utvecklats. De två ovanstående anledningarna är det som väckte min nyfikenhet och anledningarna till att jag valt att ägna min c-uppsats till just synen på fred.

Visserligen känner vi till och läser om många fredsfördrag i historien men de utvecklas sällan och nämns ofta som ett slut på ett krig, inte en början på en ny period. Finns det något värde i att studera synen på fred? Ja, kanske framför allt för att det ger oss en anledning att fundera över fred och för att det ger oss en förståelse för att fredsbegreppet inte är något självklart. 1600-talet präglas av flera krig i Europa och därför också flera fredsfördrag och fredsförhandlingar. Under uppsatsens gång upptäckte jag också att ämnet är aktuellt ute i Europa, på universitetet i Wisconsin hölls i februari i år en konferens där bland annat frågan ”[h]ow can we imagine peaceful coexistence?”¹ diskuterades utifrån en tidigmodern tid. Konferensens syfte var bland annat att belysa hur ”pre-secular regimes were able to imagine civil and international peace”² utifrån länder som England, Frankrike, Nederländerna och Tyskland. Intressant är dock att notera att ingen av de inbjudna talarna var historiker. Diskussionen fördes av statsvetare och språkvetare med en historisk utgångspunkt. Är synen på fred bortglömd inom historieforskningen?

1.1 Syfte och frågeställning

Varför ingår det inte en diskussion i kurser som freds- och konfliktvetenskap, mänskliga rättigheter eller grundkursen i historia om fred genom tiderna när mycket av tiden ägnas till att diskutera dess motpol, synen på krig? Kanske är det för att vi tar för givet att fred inte är ett begrepp som förändras

1 University of Wisconsin – Madison, konferensintroduktion till ”Conceiving Peace, Pacification, and Conflict Resolution in the Early Modern Period”, <http://frit.wisc.edu/news-events/events/2015/conceiving-peace-pacification-and-conflict-resolution-early-modern-period>, 10/5 2015.

2 <http://frit.wisc.edu/news-events/events/2015/conceiving-peace-pacification-and-conflict-resolution-early-modern-period>, 10/5 2015.

utan abstrakt beskriver det som inte är krig. Syftet med den här uppsatsen är att lyfta fram hur synen på fred såg ut under Drottning Kristinas regeringsperiod i Sverige och belysa att fredsbegreppet inte är ett självklart och statiskt begrepp, utan utvecklas och förändras med tiden. Syftet är också att väcka ett intresse för hur synen på fred har sett ut och genom detta intresse förhoppningsvis skapa en diskussion om hur dagens fredsforskning kan gynnas av ett historiskt perspektiv.

Under denna tidsperioden finns det flera olika material som skulle kunna ge en intressant inblick i hur man såg på fred, dock har jag valt att använda mig av böndagsplakat. Anledningen till att jag har valt böndagsplakat är för att böndagsplakaten användes för att försöka forma allmänhetens åsikter kring de styrandes politiska beslut eftersom makthavarna hade ett behov av att legitimera sin maktposition.

För att göra detta har jag valt att utgå från en övergripande huvudfråga med fyra underfrågor. Min huvudfråga är

- hur såg synen på fred ut under Drottning Kristinas regeringstid i Sverige?

Eftersom detta är en väldigt bred fråga kommer jag även att ha en del underfrågor som berör materialet mer direkt.

- Vilka betydelser finns i böndagsplakaten av begreppet fred? Vilka nyckelord används för att beskriva fred och i vilket sammanhang nämns fred?
- Vad associeras fred till? Beskrivs alltid fred som en motsats till krig?
- Hur förklarar statsledningen för den svenska befolkningen hur fred ska uppnås? Påverkas freden av den historiska kontexten?
- Blir det någon skillnad när Kristina själv står som undertecknad och inte endast som *Locus Sigilli*?

1.2 Källmaterial och källkritik

Jag har valt att använda mig av böndagsplakat som källmaterial. Böndagsplakaten infördes av Gustav Vasa och var kungliga förordningar där tre böndagar för det kommande året angavs. Många av böndagsplakaten följer en mall som inleds med att presentera monarken och avslutas med en klassisk bön och utlysandet av böndagarna. Under 1500-talet är böndagsplakaten kortare och innehållsfattigare och det är först på 1600-talet som böndagsplakaten utökas till att innehålla förklaringar till varför böndagarna ska hållas. Innan böndagarna anges har de flesta av böndagsplakaten från 1600-talet och framåt någon form av hälsning från kungamakten, ett brev

direkt från kungamakten till de som befann sig innanför Sveriges gränser. Att studera böndagsplakaten systematiskt är relativt nytt inom historisk forskning i Sverige, de har tidigare främst studerats under krigsperioder och en av de första att undersöka en längre period är Joachim Östlund som tittar på böndagsplakat mellan 1660 och 1919. Jag har valt att titta på tolv böndagsplakat mellan 1642 och 1653, perioden innan Östlunds undersökning eftersom ingen tidigare har undersökt den här perioden systematiskt så blir jag den första att göra det. Därmed bidrar jag till böndagsplakatsforskningen genom att utöka antalet böndagsplakat som har blivit undersökta systematiskt. De flesta böndagsplakaten från 1600-talet finns inte tillgängliga i Skåne och materialet har varit väldigt svårt att få tag på.

Östlund presenterar böndagsplakaten som ett berättande retoriskt instrument för att skapa gemenskap, uppdatera samhället om det gångna året, ange direktiv för framtiden och beskriva rikets moraliska status. Böndagsplakaten var en direkt länk mellan kungamakten och befolkningen. De skilde sig även från övriga förordningar i sitt retoriska utseende, då de var skrivna i brevform efter mallen för ett retoriskt övertalningstal. Avsikten var också att alla skulle nås av budskapen i böndagsplakaten, vilket är tydligt i den inledande hälsningsfrasen, samt att böndagsplakaten översattes från svenska till övriga folkspråk inom det svenska riket.³

Fördelen med att använda böndagsplakat som material är att de är officiella handlingar som monark, regering och kyrkan står bakom. Böndagsplakaten blev också upplästa vid ett högtidligt tillfälle för alla som befann sig inom Sveriges gränser och de översattes också till bland annat finska och tyska för att budskapet skulle nå fram till alla. Böndagsplakaten var inte ett medium för att peka ut enskilda personer eller för detaljrika berättelser, utan ett massmedium för att forma en legitimitet för de beslut som fattas av de styrande.⁴ Därför kan böndagsplakaten ge en mer generell bild av hur man såg på krig och fred än många andra material där fokus på mer lokala händelser och detaljer är tydligare.

Jag har även valt att göra en egen numrering av böndagsplakatens sidor eftersom det inte finns några sen tidigare. Den första sidan är ofta framsidan (om en sådan finns) och därmed blir den inledande texten ofta på sida två. Jag har inte räknat med blanka sidor i sidräkningen, de finns ofta mellan försättsbladet och sida två.

3 Östlund, Joachim, *Lyckolandet – Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott*, Lund, 2007, s. 36 ff.

4 Reuterswärd 2001, Österberg 2005, Östlund 2007.

1.3 Avgränsningar

Jag har valt att inrikta mig på Sveriges stormaktstid, eftersom det är en period som karakteriseras av krig och fred. För att få en djupare förståelse för hur begreppet fred beskrivs så har jag valt att använda mig av en sammanhängande tidsperiod istället för att göra flera nedslag under en längre tid. Jag valt att fokusera på böndagsplakat utgivna under Drottning Kristinas regeringstid, från 1642 till 1653. Drottning Kristinas regeringstid är intressant av flera olika anledningar. Den första anledningen är att hon är kvinna och regerar i eget namn. Den andra anledningen är att tidigare forskning pekar på att hon arbetade aktivt för att nå fredsavtal med andra makthavare, samt att det är hon som är regerande 1648 då den Westfaliska freden sluts.

1.4 Metod och Teori

Jag kommer att använda mig av en hermeneutiskinspirerad kvalitativ textanalys för att undersöka mitt material. Böndagsplakaten är ett material som i målade form beskriver det politiska läget och situationen som Sveriges befolkning befinner sig i det året. Genom min metod vill jag lyfta fram språket i texten, vad det är för ord som används och vad de har för innebörd samt hur sammanhanget kring budskapet är uppbyggt. Eftersom fred inte är lika framträdande i alla tolv böndagsplakaten har jag även vid valt att vid ett fåtal tillfällen använda mig av dikotomier, då krig ofta är det som hamnar i fokus. Genom beskrivningen av krig kan jag genom att använda mig av dikotomier dra vissa slutsatser om hur synen på fred såg ut. Dock är fred inte alltid motsatsen till krig, vilket har gjort att jag inte använt mig främst av dikotomier i uppsatsen.

Jag valt att utgå från statsbyggnadsprocesser eftersom det ligger närmast utgångspunkten som används i den tidigare forskningen av böndagsplakat. Forskningen kring stadsbyggnadsprocesserna i Europa har traditionellt karakteriserat de tidigmoderna staterna som skatte- och militärstater med distinkta politiska idéer och religiösa övertygelser. I det tidigmoderna statsbyggandet utvecklades ett växande skattesystem, lagsystem och byråkratiska institutioner. Den här traditionella bilden av stadsbyggnadsprocesserna i Europa har fortfarande stor relevans men den ger en förenklad bild av hur staterna växte fram. Den traditionella bilden av stadsbyggnadsprocesserna saknar i huvudsak fyra aspekter. Den första aspekten är den roll som personliga nätverk påverkade beslutsfattandet, framför allt i domstolar. Den andra aspekten berör frågan hur rättvisa och en bra policy implementerades på alla nivåer, statliga som lokala. Det nyaste tillägget kallar forskarna för "empowering interactions" som syftar på ett samspel mellan de två tidigare punkterna. Den sista utökningen kring statsbyggnadsprocesserna berör hur ceremonier, ritualer och andra kulturella

fenomen användes för att forma styret i de framväxande staterna, vilket är den aspekt som skiljer den tidigmoderna staten från dagens moderna stater. Dessa fyra ovanstående tilläggen till den traditionella bilden har en hel del likheter och skillnader, men de är alla aktörsoreinterade och berör interaktionen mellan korporationer, grupper och individer.⁵

I min uppsats är det framför allt den fjärde aspekten som är intressant. I den ingår det en teoretisk utgångspunkt att kommunikation mellan staten och dess undersåtar var en viktig del i hur de styrande nyanserade bilden av den legitima makten genom att motarbeta bilden av en styrande tyrann och istället lyfta fram kungamakterna som ”Christian authorities endowed by God with the office of maintaining the public peace, administering justice, and promoting the common weal”⁶. Den tidigmoderna statens legitimering kommer därmed delvis från dess förmåga att bibehålla fred. Eftersom böndagsplakatet var en viktig del av kommunikationen mellan den svenska kungamakten och den svenska befolkningen kommer jag att använda mig av den teoretiska utgångspunkten att kungamakterna legitimerade sin makt genom att nyansera bilden av sig själva i bland annat böndagsplakat. Vad som skrivs i böndagsplakaten gällande alla former av fred blir en del av den svenska kungamaktens legitimeringsbehov och måste därför till stora delar spegla den allmänna synen på fred.

Styrande auktoriteter är även beroende av att undersåtarna inom staten samarbetar med de styrandes beslut. Undersåten kan utan att vara medveten om detta legitimera statens makt. Mats Hallenberg skriver bland annat i boken ”1648 – Den westfaliska freden” att ”[b]ara genom att välja att gå till kyrkan vid utsatt tidpunkt blev undersåten en del av ett handlade kollektiv”⁷. Den svenska befolkningen legitimerade på så sätt den svenska kungamaktens handlingar och de argument som används i böndagsplakaten genom att gå till kyrkan och sedan följa de faste- och böndagar som utropas i böndagsplakaten varje år.

1.4.1 Definitioner

Idag finns det många sätt att definiera begrepp som krig, fred och våld. Hur begreppen definieras påverkar sedan hur konflikter analyseras. Nedan kommer en definition av begreppet fred då det är det mest centrala i min analys.

5 Brakensiek, Stefan, *New Perspectives on State-Building and the Implementation of Rulership in Early Modern European Monarchies*, Berlin, 2012.

6 Brakensiek, s. 32.

7 Hallenberg, Mats, ”Svenskarna och westfaliska freden – en talande tystnad?” i *1648 – Den westfaliska freden. Arv, kontext och konsekvenser*, Peter Haldén (red.), Falun, 2009, s. 46.

1.4.1.1 Fred

Vad är fred egentligen? Idag finns det flera olika svar på den frågan, beroende på om man letar efter ett akademiskt svar eller ett allmängiltigt svar. Minimikravet för att ett samhällstillstånd ska kunna kallas för fred brukar skalas ner till frånvaron av våld eller krig. Problematiken med den presenterade definitionen är att den är relativt till något annat, våld eller krig, som även de saknar en enig och tydlig definition av forskare runt om i världen. Om fred är frånvaro av våld, råder det då krig i Sverige när ett mord begås eller en misshandel äger rum? Självfallet inte, skulle de flesta säga, för att rubba freden krävs det något mer. En av världens främsta freds- och konfliktforskare Johan Galtung har delat upp fredsbegreppet i två delar, *negativ fred* och *positiv fred*. Negativ fred innebär frånvaro av direkt våld, medan en positiv fred även inkluderar frånvaron av strukturellt våld.⁸ Fredsforskningen är relativt modern och är därför problematisk att direkt applicera på ett 1600-tals samhälle, men den är ändå viktig att diskutera. Frånvaron av strukturellt våld blir inte lika aktuell att diskutera i ett tidigmodernt samhälle då strukturerna skiljer sig så pass mycket från dagens. Den negativa freden, frånvaro av direkt våld, kan fungera som ett verktyg i min analys. Våld kan definieras på flera olika sätt, och det direkta våldet skulle kunna kopplas till en vapenvila och därmed skulle det kunna gå att prata om en form av negativ fred.

1.5 Tidigare forskning

Det finns många relevanta forskningsämnen som skulle erbjuda en intressant vinkling på min uppsats, då uppsatsens ämne rör sig utkanten av flera forskningsområden. Jag valt att utgå från mitt material och fokuserat på den tidigare forskningen av böndagsplakaten. Visserligen har böndagsplakaten undersökts av flera historiker, men mycket av den forskningen är äldre och begränsade till en onyanserad syn på statens legitimeringsbehov. Den nyare forskningen av böndagsplakat är ett mindre forskningsfält och bygger mycket på Joachim Östlunds avhandling *Lyckolandet*. Därför kommer jag att ägna mycket utrymme till Östlunds avhandling i den tidigare forskningen. Jag valt att endast fokusera på den tidigare forskningen kring böndagsplakaten, eftersom jag vill skapa en tydlig bild att ställa min egen forskning mot. En blandning av flera forskningsfält skulle göra det svårare att positionera min egen forskning.

1.5.1 Joachim Östlund - Lyckolandet

Historikern Joachim Östlunds doktorsavhandling *Lyckolandet – Maktens legitimering i officiell*

⁸ Aggestam, Karin – Höglund, Kristine, red., *Om krig och fred. En introduktion till freds-och konfliktstudier*, Lund, 2012, s. 27.

retorik från stormaktstid till demokratins genombrott är relevant för min uppsats av flera anledningar. Den främsta anledningen är att Östlund använder sig av böndagsplakat som huvudmaterial. En annan anledning är att den första delen av hans forskning inkluderar delar av 1600-talet där han lyfter fram både synen på fred och synen på krig. Utöver det har Östlunds slutsatser kring kungamaktens legitimering genom kommunikation med bland annat böndagsplakat, skapat en grund som många andra forskare använt sig av.

Östlund behandlar en lång tidsperiod, från mitten på 1600-talet fram till 1919 och hans fokus i avhandlingen ligger på stora och små förvandlingar och förändringar i samhället. Avhandlingen är uppdelad i fem stora delar. Förutom inledning och sammanfattning har Östlund tre huvudkapitel som han har delat upp efter tidsperioder, *Fursten och Guds ordning* (1660-1720), *Medborgarna och samhällskontraktet* (1720-1860) och *Svenskhetens tid* (1860-1919). Den första tidsperioden 1660-1719 är den som ligger närmast min egen undersökningsperiod och är därför den del som kommer att presenteras nedan.

I sitt kapitel "Fursten och Guds ordning ~1660-1719" inleder Östlund med underrubriken *Krig och fred på kristenhetens scen*. Underrubriken visar på två teman som Östlund plockar fram i studiet av 1600-talets böndagsplakat, krig och fred. Östlund berör synen på fred ett antal gånger i sitt kapitel, bland annat i inledningen. I kapitlet skriver Östlund att freden beskrivs som "alltings lösning, som en "välsignelse" vilken för med sig flera fördelar"⁹. Fördelarna med att fred råder är många, bland annat för att sämjan ökar inrikes, men också för att de svenska undersåtarna inte störs av krigsrelaterade svårigheter och kan utföra sina dagliga sysslor och plikter utan problem. I den klassiska bönen som finns med i flera av plakaten skriver Östlund att begrepp som lycksalighet, fred och rättfärdighet är de mest frekventa. Kungen är även fredens och välfärdens försvarare och Sverige får en roll som en av fredens officiella garantier i Europa efter att den Westfaliska freden sluts.¹⁰

Östlund menar också att freden får en ekonomisk aspekt. Genom att verka för att bibehålla en maktbalans utrikes för att bevara universalfreden kunde Sverige spara på många krävande utgifter.¹¹ Krig kostade pengar och Sverige var under 1600-talet i en ekonomisk kris. Kriget orsaker blir också intressanta och Östlund skriver att "krigets teologi" i tidigare forskning fått en del uppmärksamhet. Tankesättet grundar sig i en föreställning om "att Gud kunde hemsöka riken och människor med

9 Östlund, s. 47.

10 Östlund, s. 47 ff.

11 Östlund, s. 50.

straff”¹², där straffet kunde vara sjukdomar eller krig. Krigets orsak var enligt det resonemanget ett resultat av folkets synder och inte en politisk handling. Fred och säkerhet är också ett resultat av guds välvilja och därmed inte heller en renodlad politisk handling.¹³ Synen på fred är varierande och Östlund skriver att flera plakat anspelar på ett utbyte mellan undersåtarna och kungamakten. Lydnadspliktens hos undersåtarna byts mot kungamaktens uppdrag att tillhandahålla säkerhet, trygghet och fred.¹⁴

I sin avhandling kommer Östlund fram till att böndagsplakaten är viktiga för att skapa en gemenskap och att de manar befolkningen att röra sig mot ett gemensamt mål, ett lyckoland, vilket har blivit upphov till avhandlingens titel. Folket ställs inför olika vägval i deras gemensamma vandring mot ett bättre samhälle och uppmanas till att göra det val som är moraliskt rätt. Östlund kommer även fram till att hoten kan komma från olika håll så som missväxt eller direkta hot som en fiendearmé. Östlund menar också att staten har en normbildande roll och böndagsplakaten var det forum där staten argumenterade för sin legitimitet och en given del i ambitionen att skapa gemensamma normer för det svenska riket.¹⁵

1.5.2 Elisabeth Reuterswärd – Ett massmedium för folket

I sin avhandling *Ett massmedium för folket – Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle* är historikern Elisabeth Reuterswärds övergripande syfte att ”utreda vilken roll uppläsningen av kungörelser från predikstolarna hade i det tidigmoderna Sverige”¹⁶. Reuterswärd utgår från att staten har ett primärt behov av att styra sin befolkning. Hon uppfattar sex olika sätt för staten att styra genom kommunikation, kontroll, insamlandet av information, propaganda, dialog vid ting och sockenstämmor samt information genom att skapa massmedia. I sin avhandling använder sig Reuterswärd av flera olika kungörelser till det svenska folket, men böndagsplakaten utgör en viktig del av hennes källmaterial. Reuterswärd skriver relativt lite om fred, även om hon påpekar att nästan alla böndagsplakat som hon undersökt uttrycker en fredslängtan och att ”fred i riket var ett av de mest eftersträvansvärda tillstånd människan kan leva i”¹⁷. Inget av de plakat hon undersökt har beskrivningar av krig som något positivt. Många av böndagsplakaten som Reuterswärd undersöker utmålar fred ”som ett tillstånd av sällhet och lycksalighet”¹⁸ och i det

12 Östlund, s. 53.

13 Östlund, s. 53 och 58.

14 Östlund, s. 68.

15 Östlund, s. 261 ff.

16 Reuterswärd, Elisabeth, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*, Lund, 2001, s. 15.

17 Reuterswärd, s. 173.

18 Reuterswärd, s. 174.

tillståndet var det möjligt för folket att ägna sig åt gudsdyrkan och jordbruk. Reuterswärd påpekar också i sin avhandling att fiendens ovilja till att sluta fred tillsammans med det egna folkets synder var det som kungamakten lyfte fram som förklaring till att fredsförhandlingar misslyckats.¹⁹

I diskussionen kring hur innehållet i böndagsplakaten påverkade allmänheten i Sverige, lyfter Reuterswärd fram Sven A Nilsson som anser att böndagsplakaten hade en stark påverkan och kunde förmå allmogen att göra stora uppoffringar i krigstider genom sitt budskap. Uppoffringarna gjordes i utbyte mot kungamaktens beskydd. Kungen var den som främst var ansvarig för att beskydda sin befolkning och leda den in i välstånd och trygghet.²⁰

Reuterswärd urskiljer också nyckelord/signalord från böndagsplakaten. Orden hon lyfter fram är Gud, Guds nåd, ro, lugn, frid, rikets välstånd, välfärd, vältrevnad, frihet och samhörighet.²¹ Sammanfattningsvis ägnar Reuterswärd lite uppmärksamhet åt synen på fred men hon konstaterar att freden är ett ständigt återkommande tema och att den beskrivs i positiva ordalag. Reuterswärd kommer fram till att kungörelsesystemet som hon undersöker framför allt har en primär funktion och det var att legitimera statsmaktens politiska beslut samt att påverka allmogen politiskt och juridiskt.²²

1.5.3 Eva Österberg – Kvinnor och våld

I boken *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria* har historikern Eva Österberg skrivit en artikel med namnet ”Krigets moral och fredens lycka. Kvinnor om våldet på 1600-talet”, som är relevant för min uppsats eftersom kapitlet både berör Drottning Kristinas roll som makthavare samt synen på fred. Österberg beskriver Drottning Kristina som en av de få kvinnorna som tillhör den stora berättelsen som beslutsfattare inom storpolitiken, även om hon som kvinna aldrig själv upplevde kriget ute på slagfälten. Österberg använder sig av flera plakat och protokoll där Drottning Kristinas viktiga roll i fredsförhandlingar är tydliga. Bland annat skriver Österberg att Drottning Kristina undertecknat freden 1645 i Brömsebro med Danmark och att drottningen sedan deklarerar att det är något hon skrivit under själv med egen hand och inte endast genom regeringen.²³ Hon lyfter även fram Bengt Skyttes, rådsmedlem, framförande i

19 Reuterswärd, s. 35.

20 Reuterswärd, s. 90 f.

21 Reuterswärd, s. 124, 174 och 175.

22 Reuterswärd, s. 290.

23 Österberg, Eva, ”Krigets moral och fredens lycka. Kvinnor om våldet på 1600-talet” i *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria*, red. Eva Österberg och Maire Lindstedt Cronberg, Riga, 2005, s. 114.

riksdagsförhandlingarna 1649 där ”Skytte menar att den säkra freden med Danmark gör drottningen odödlig”²⁴, vilket är intressant eftersom det ofta är krigshjältar vi väljer att komma ihåg.

Österberg konstaterar i sin artikel att den religiösa kontexten är självklar inom det tidigmoderna samhället och att Guds hand ligger över alla utgångar i krigen, bra eller dåliga. Det finns en tydlig röd tråd i hur krig och fred karakteriseras i de olika materialen, krigen är svåra och blodiga medan freden är evig.²⁵

Flera begrepp gällande krig och fred är ofta återkommande och i kapitlet radar Österberg upp nyckelord för både krig och fred. Nyckelorden hon radar upp för krig är; blodigt krig och ovänskap; svårt och blodigt krig; sträng örlog; kriget och dess farligheter och Guds straff. Under rubriken fred menar Österberg att nyckelorden är ro och säkerhet; evigvarande fred och vänskap; säker, ärlig och reputerlig fred; önskad, uppriktig och prisad fred; vänskap och förtroende; frid och vänskap; god säker, reputerlig och avantagieus fred; god vänskap; vänskap och allians samt vänskap och korrespondens.²⁶ Österberg poängterar att variationen mellan nyckelorden inte är så stor men att begrepp som vänskap är centrala eftersom det inte endast betecknar en privat relation utan att det även kan användas om offentliga förbindelser då det betyder ”icke-konflikt, fredliga kontakter [och/eller] inbördes tillit”²⁷.

I sin artikel diskuterar Österberg även tvetydigheten kring betydelsen i ordet våld. I medeltidssvenskan har våld två betydelser: kraft, styrka, auktoritet och makt eller övergrepp. Under 1600-talet finns det fortfarande en viss tvetydighet i ordet. Den första betydelsen har en mer positiv klang medan den andra betydelsen, övergrepp, har en negativ klang och vilken av dessa som anses i texten kan göra en markant skillnad i hur budskapet ska tolkas.²⁸

Österberg kommer fram till att Drottning Kristina hade en stark religiös övertygelse och trots att hon inte blivit utsatt för våld personligen så var hon starkt medveten om hur våldet ute på slagfälten såg ut. Drottning Kristina ingick i egenskap av drottning i den svenska statsapparaten och tog inte avstånd från politiska krafter som legitimerande krig, dock verkade hon aktivt för att förespråka fred mellan Sverige och andra länder och blev därmed dessa politiska krafter motpol i flera förhandlingar.²⁹

24 Österberg, s. 116.

25 Österberg, s. 115.

26 Österberg, s. 117.

27 Österberg, s.118.

28 Österberg, s. 128.

29 Österberg, s. 130.

1.5.4 Mats Hallenberg – 1648 – Den Westfaliska freden

I antologin *1648 - Den Westfaliska freden. Arv, kontext och konsekvenser* skriver Mats Hallenberg ett kapitel som heter "Svenskarna och westfaliska freden – en talande tystnad? Krig och fred i den statliga propagandan från stormaktstid till frihetstid" där han bland annat utgår från böndagsplakat som material. Hallenberg tar sitt avstamp i den westfaliska freden 1648 och vill i sitt kapitel "diskutera huruvida fredsslutet 1648 påverkade den svenska statsledningens sätt att legitimera sig för de egna undersåtarna"³⁰. Hallenberg skriver att forskare har ägnat mycket tid åt krigets negativa effekter och följor för den egna civilbefolkningen i Sverige, men att fredsfördraget 1648 fått lite utrymme i forskningen kring Sveriges stormaktstid och dess politik.

Gemensamt för dem som har studerat stormaktstidens politik är att de betonat två saker enligt Hallenberg och det är att kriget framställdes som något nödvändigt ont och vikten av den religiösa kontexten. Statsledningen och kyrkan arbetade tillsammans för att motivera politiken som fördes och från predikstolen lästes böndags- och tacksägelseplakat upp för allmänheten där kriget beskrevs som "Guds straff för människornas synder"³¹, ett straff som bara en allmän botgöring kunde mildra. Hallberg menar att den sammantagna forskningen kring den svenska maktlegitimeringen under 1600-talet lagt stor vikt vid statens propaganda som var starkt religiöst färgad. Den svenska statsmakten (via prästerskapet) ville förmedla en självbild av ett Sverige som "alltid var hotat av ondskefulla yttre fiender och att man därför måste gå till attack för att försvara [rikets] invånare mot förväntade övergrepp"³².

Hallenberg diskuterar även legitimitetsbehovet som ledande regimer har och menar att en analys av den svenska statens maktlegitimeringen måste innefatta två aspekter, överhetens argument och formerna för undersåtarnas deltagande. I legitimeringsprocessen som den svenska staten utförde, bland annat genom böndagsplakat, behövde den svenska staten inte endast appellera "till värderingar som var centrala i undersåtarnas världsbild, utan även att dessa värderingar kunde fungera som handlingsrekommendationer som gjorde undersåtarna mer benägna att aktivt bidra till den förda politiken"³³ för att nå framgång.

30 Hallenberg, s. 40.

31 Hallenberg, s. 41.

32 Hallenberg, s. 43.

33 Hallenberg, s. 45.

I sin slutsats ställer sig Hallenberg frågan ”varför gjorde inte makthavarna en större sak av fredsavtalet och de möjligheter till fredlig samexistens mellan stater som det öppnade för?”³⁴. Svaret på frågan är enligt Hallenberg att den svenska staten var uppbyggd av ett beroendesystem mellan allmoge och kungamakten, där kungamakten erbjöd skydd mot inre och yttre fiender medan allmogen tillhandahöll ekonomiska resurser och politisk stöd. Därför underordnades det svenska rikets resurser de militära behoven och böndernas politiska inflytande blir knutet till deras förmåga att betala skatt och skriva ut soldater till Sveriges krigsföring utomlands.³⁵

2. Bakgrund

Den svenska stormaktstiden präglas av krig, fred och oroligheter. Det största och längsta kriget, det trettioåriga kriget, rasar mellan 1618-1648. Förutom alla krig är 1600-talet ute i Europa en orolig tid även inom länderna och flera revolter äger rum. Mellan 1640-1660 äger det rum så pass många revolter att tidsperioden beskrivs med begreppet ”1600-talets kris”. Flera av dessa kriser var en reaktion på den hungersnöd som uppstått i Europa efter det trettioåriga kriget fått sitt slut och även Sverige drabbades av den ekonomiska krisen om än något mildare. Dock hade Sverige missväxtår både 1649 och 1650, vilket ledde till en revolutionär stämning även i Sverige. Kungamakternas ställning hotades av revolterna ute i Europa och i England avsattes kungen, vilket skapade oroligheter även för den svenska kungamakten. Den politiska situationen var allt annat än stabil.³⁶

2.1 Det trettioåriga kriget

Det trettioåriga kriget inleddes i defenestreringen i Prag 1618 i en religiöst och politiskt grundad revolt i kampen om kungariket Böhmens krona. Revolten i Böhmen eskalerade i flera etapper till ett krig mellan protestanter och katoliker där bland annat det Tysk-Romerska riket, Spanien, Danmark och Nederländerna blev inblandade.³⁷

Sverige hade sedan 1598 legat i krig med Polen och gjorde inte sitt inträde i den trettioåriga kriget förrän kriget mot Polen var vunnet.³⁸ Argumentationen till varför Sverige skulle ingripa i kriget i Tyskland rörde framför allt säkerhetspolitiska och religiösa skäl, kriget skulle föras utanför Sveriges

34 Hallenberg, s. 60.

35 Hallenberg, s. 60.

36 Rodén, Marie-Louise, *Drottning Christina – En biografi*, Stockholm, 2008, s. 101-102.

37 Ericson Wolke, Lars – Larsson, Göran – Villstrand, Nils Erik, *Trettioåriga kriget. Europa i brand 1618-1648*, Värnamo, 2006, s. 42 ff.

38 Ericson Wolke – Larsson – Villstrand, s. 76 och 90.

gränser. Svenska trupper landsteg i Pommern 1630. Sverige nådde snabbt en hel del framgångar och lade fler och fler områden under sin kontroll. Bland annat vann den svenska armén slaget vid Breitenfeld. Sveriges armé utsattes för en del bakslag under 1635 och 1634 men då Frankrike steg in i kriget 1635 fick Sverige en stark allierad på sin sida. Efter Frankrikes intåg växlade kriget mellan framgång och motgång och det sista stora fältslaget mellan de svenska och de kejserliga trupperna stod den 6 maj 1648 i Zusmarshausen. I oktober 1648 slöts den Westfaliska freden som avslutade det trettioåriga kriget.³⁹

2.2 Kriget med Danmark

Danmark drogs in i det trettioåriga kriget 1621 och lyckades nå en mild fred 1629, trots deras stora nederlag i kriget. Rivaliteten mellan det svenska och det danska kungariket var ett faktum sedan länge och i Danmark växte oron när den svenska armén nådde framgångar i kriget i Tyskland. År 1643 angrep Sverige Danmark av flera skäl, men en av de viktigaste rörde tullen som Danmark tog ut i Öresund. I Sverige målades kriget upp som ett försvarskrig mot Danmark. Det fördes en effektiv om propagandakampanj där Danmarks uppsåt att anfälla Sverige angavs som tillräcklig anledning för att kalla anfällskriget för ett försvarskrig. Redan 1644 påbörjades fredsförhandlingar mellan Danmark och Sverige i Brömsebro men freden slöts inte förrän i augusti 1645. I freden avträdde Danmark Gotland, Jämtland, Härjedalen, ön Ösel och Halland till Sverige på en tidsperiod på trettio år. Sverige fick även tullfrihet för sina baltiska provinser.⁴⁰

2.3 Drottning Kristina

Drottning Kristina, dotter till Gustav II Adolf och Maria Eleonora av Brandenburg, föddes 1626 som tredje barn till kungaparet. Hennes äldre syskon dog båda i tidig ålder och trots att Kristina var en flicka uppfostrades hon som en pojke med avsikt att hon skulle ärva tronen.⁴¹ Att Kristina kunde ärva tronen berodde på att möjligheten till en kvinna i successionsordningen hade etablerats i Norrköpings stadga redan 1604. När hennes far stupade vid slaget i Lützen 1632 blev Kristina, då sex år gammal, drottning i Sverige.⁴²

39 Ericson Wolke – Larsson – Villstrand, s. 101 ff.

40 Ericson Wolke – Larsson – Villstrand, s. 191-199.

41 "Drottning Kristinas historia, skriven av hennes själv, tillägnad Gud" i *Kristina - Brev och skrifter*, Rodén, Marie-Louise red., Stockholm, 2006, s. 14 ff.

42 Rodén 2008, s. 33.

Som drottning av Sverige var Kristina aktiv i det politiska livet och använde sig av alla fyra ständerna, framför allt bondeståndet och adelsståndet, för att få igenom sin vilja i bland annat successionsfrågan. Drottning Kristina kröntes till drottning av Sverige 1650 och abdikerade från tronen 1654.⁴³

3. Analys

Analysen är indelad i fyra delar med tre böndagsplakat i varje del. Den kronologiska indelningen med tre plakat i varje har flera fördelar för min undersökning. En kronologisk indelning gör det lättare att se förändringar över tid och den gör det även möjligt för mig att jämföra de böndagsplakat där Drottning Kristina står som undertecknat, jämfört med de tre första böndagsplakaten där hon endast står i egenskap av *Locus Sigilli*. Att det blev tre böndagsplakat i varje del beror mycket på att det är just tre böndagsplakat som Drottning Kristina inte står undertecknat i eget namn och att tre böndagsplakat blir överskådliga i samma underrubrik. Utöver det finns det vissa tendenser i de tre första och de tre sista böndagsplakaten i undersökningsperioden som håller samman dem och därmed blir synlig i den ovan beskrivna indelningen.

3.1 Innan Drottning Kristina står som undertecknad

I böndagsplakaten från 1642, 1643 och 1644 berör stora delar av brevet till allmänheten i huvudsak tre punkter; synen på hur Gud har straffat eller gett sin nåd till Sverige, krigets hemskheter och framgångar samt olika beskrivningar av fred. Själva ordet fred används flitigt i olika varianter, men tankarna kring vad fred är kommer även fram i beskrivningar av Guds nåd. Därför är alla tre punkter relevanta för min frågeställning.

Hälsningsfrasen i böndagsplakaten är intressanta eftersom de beskriver vem som inkluderas i informationsflödet. Alla böndagsplakat börjar på liknande sätt, först med att beskriva Drottning Kristinas titlar och sedan med att räkna upp alla som berörs av böndagsplakatet nämligen "Våre trogne Undersåthere Anderlige och Werldslige / Edle och Oedle som byggia och boo i Swerige / Finland / Liff och Ingermanneland / så alle andre som uthi Wårt Rijke wistas"⁴⁴. I inledningen till böndagsplakat inkluderas både de som är bosatta i Sverige och de som endast vistas inom rikets gränser. Att alla inom landets gränser berörs av informationen i böndagsplakatet blir ännu tydligare i slutet på böndagsplakatet efter att de tre böndagarna presenteras. Avslutningsfrasen inkluderar medborgare och alla provinser precis som i inledningsfrasen men lägger till att det även gäller alla

43 Rodén 2008, s. 104-105.

44 Böndagsplakat 1642, s. 2.

som befinner sig i Sverige, oavsett i vilken landsände det må vara och oavsett om du är ”[a]ndelige eller Werldslige / Högre eller Lägre / Qwinna eller Man / Ung eller Gammal / ingen undantagande / som icke aff Sjukdom eller oundwikeligh laga förfal förhindradh är”⁴⁵. Det enda undantaget för att inte hörsamma böndagarna är alltså sjukdom eller förhinder av laga förfall. Språk nämns inte som ett undantag och plakaten räknar även upp alla de som är ansvariga för att informationen om böndagarna kommer ut i god tid till alla i landet. Det fanns ingen ursäkt att informationen inte skulle ha nått ut till alla inom Sveriges gränser, alla skulle nås av informationen i böndagsplakaten.

Vad skrev man då i böndagsplakaten förutom att man proklamerade tre böndagar för de kommande åren? Som jag nämnde ovan menar Östlund att böndagsplakaten var en direkt länk mellan kungamakt och undersåte skriven i brevform. Det som är speciellt med böndagsplakaten är också att det ofta är utrikespolitiken som ligger i fokus medan de mer lokala händelserna förpassas till andra forum. Det Hallenberg hävdar att alla tidigare forskare är överens om är att den religiösa kontexten är viktig och syns tydligt i början av varje plakat. Där kungörs att Gud i alla tider har låtit de kristna lida och prövat dem genom onda tider. Guds straff beskrivs som något ständigt närvarande och överhängande för Sveriges befolkning. Dock avslutas beskrivningarna av vad förödelsens onda tider kan sprida i länder och städer med att fastslå att dessa onda tider inte är det värsta av guds straff, Sverige har ännu förskonats från den största pinan och det finns mer att frukta om den svenska befolkningen väcker guds vrede.

Den inledande delen av böndagsplakaten formar en religiös kontext där kungamakten på flera sätt kan ställa sig vid sidan av och avsäga sig visst ansvar för de hårda tiderna som drabbar alla undersåtar under krigsföring. Precis som Hallenberg skriver blir kriget en del i guds bestraffning av befolkningen snarare än en medveten handling av kungamakten. I böndagsplakatet från 1642 beskriver kungamakten gud som rättvis och att länder och riken som länge ”stådt i flor och opwärt” antingen kommer att förstöras och förhärjas eller falla omkull och splittras. Efter medgång drabbas alla av motgång för att väga upp orättvisor. Detta drabbar även den svenska befolkningen i form av sjukdomar och svält eftersom den svenska befolkningen fortsätter att synda på flera sätt. Böndagsplakatet förklarar vidare att Gud har valt att visa sin barmhärtighet och nåd istället för sin rättvisa, vilket är anledningen till att Sverige inte helt störtas i fördärvet. Istället har Gud ”befredat Oß in om våre Gränßer / hållit våre Wapen oprätt”. Enligt Svenska Akademiens ordbok betyder befreat ”(be)skydda, freda, trygga, bevara; såväl mot fientligheter, våld o. d. som i allm. mot faror,

45 Böndagsplakat 1642, s. 5.

olyckor, olägenhet(er)”⁴⁶. Uttrycket blir därmed intressant eftersom det uttrycker ett fredstillstånd inom Sveriges gränser, samtidigt som de svenska truppernas vapen ska vara ”uppräta”, dvs. obesegrade. Freden som beskrivs i citatet är inte en direkt motsats till krig och är inte beroende av vad som sker utanför Sveriges gränser. Den är geografiskt begränsad.

I böndagsplakatet från 1642 ägnas mycket av utrymmet till att beskriva kriget och dess fasor med målande beskrivningar så som ”oreena sina Händer medh många sanskyldige Christnes blodh” medan motvikten mot kriget, fred och välstånd, nämns i förbifarten. Bland annat skriver kungamakten att ”Wårt käre Fädernesland / som nu någre Åhr hafwer warit för vår Religion och Regemensfrijheet / sampt Landzens försvar och säkerheet / nödtwunget och förorsakat sin Wapn [...], hafwer giörligen funnit Krijgen store olägen och swårigheeter / Landzens ungdom och fettma hafwer måst thet ena Åhret efter thet andra uthgå”⁴⁷. I citatet går det att utläsa två saker, att kriget är ett försvarskrig och därmed något Sverige har blivit intvingat i och att det som man har fått offra för att bedriva kriget är landets ”ungdom och fetma”. Fred förknippas därmed med ett välstånd där ungdomen finns kvar i landet och där befolkningen inte lider av hunger. Just begreppet fetma återkommer i flera av böndagsplakaten för att beskriva ”det andra”, det som inte är krig, vilket gör fetma till en viktig del av hur man tänker sig att fred skulle se ut. När Österberg radar upp sina nyckelord för fred fokuserar hon mycket på fred mellan stater och beskrivningar av det, dock finns ord som fetma inte med som beskriver ett tillstånd för rikets invånare. Fetma syftar på ett överflöd och en rikedom som är gynnande för den svenska befolkningen.⁴⁸ Fred inom lands gränser knyts till ett tillstånd av välfärd och överflöd, ett tillstånd med en konkret beskrivning som alla i landet kan förstå och anknyta till samt har anledning att sträva efter.

I 1642-års böndagsplakat är det inte relationerna med andra länder som nämns först som motvikt till kriget och dess fasor, utan den första motvikten är ”flor och fettma”, ett begrepp som berör befolkningen till vardags. Varför lägger kungamakten tid och plats på beskriva mer konkreta motvikter till kriget? Östlund, Österberg och Reuterswärd poängterar alla maktens behov att legitimera sig inför sina underlydande och eftersom kriget tar hårt på invånarna i Sverige, blir det väsentligt att hela befolkningen har ett gemensamt mål att sträva efter som erbjuder en fördel för alla. För en bonde på den här tiden var det kanske inte självklart att en vänskap mellan Sverige och ett annat land skulle leda till en lättare vardag och stormaktspolitiken var antagligen för abstrakt för

46 Svenska Akademiens ordbok, uppslagsord: befreda, spalt: B668; tryckår: 1901, <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/23/11.html>, 28/4 2015.

47 Böndagsplakat 1642, s. 3.

48 Svenska Akademiens ordbok, uppslagsord: fetma, spalt: F484; tryckår: 1924, <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, 28/4 2015.

att motivera höjda skatter och bördor för bondeståndet. Genom att jämföra kriget med något närmare vardagen för rikets invånare, knyts alla närmare en förståelse av fred. Fetma var ett begrepp som alla kunde anknyta till, då de flestas försörjning bestod i jordbruksverksamheter.

I den sista delen av brevet i böndagsplakatet från 1642 uppstår en intressant blandning av begreppen krig och fred. I samma mening som det uttrycks en längtan efter ett fredstraktat som ska leda till en säker, ärlig och reputerlig fred, uttrycks det också att fienden är onda och att man därför ska be Gud att ”styrckia vårt Krijgsfolck / gifwa them modh / hierta och lycko emoot Fienderne / störta these neder”⁴⁹. Det finns hela tiden en ambivalent känsla kring ett krigsslut och en fred med fienden som Österberg tar upp i sin artikel ”Krigets moral och fredens lycka. Kvinnor om våldet på 1600-talet”, där hon diskuterar drottning Kristinas vilja att mäkla fred kontra möjligheten att sluta fred. Fred kunde endast vara en fördel om den slöts efter ett krig som Sverige gått segrande ur. För att nå den goda freden behöver den svenska armén inte endast framgångar på slagfältet utan också att deras fiender har bevekat sina hjärtan till fredsälskan, som det uttrycks på sida fem i böndagsplakatet från 1642. Gud har en roll i möjligheten att sluta fred eftersom det är gud som beveker fiendens hjärtan men gud får inte samma framskjutna position när fred diskuteras som när krig gör det. Krig beskrivs som guds straff medan fred är framarbetat av den svenska kungamakten med hjälp av gud.

Böndagsplakatet från 1643 påbörjas och avslutas på liknande sätt som böndagsplakatet 1642. Skillnaden är att det ligger ett större fokus på fred inom landet än året innan och redan på första sidan slår kungamakten fast i en ljusare ton att Gud:

Oß i vårt käre fädernesland giorde och bewist hafwer / i ty at han sin Christelige Kyrckio oppe och widh Macht håller / skyddar och beskärmar henne såsom sin Arfwedeel under sina Wingars skugga / hegnar och freder henne för alt Intrång / Wåld och Fahra / emoot dem som henne förhäria och uthrota wilia⁵⁰

Året innan var det Guds straff som var mest framträdande medan det 1643 handlar om Guds beskydd mot svenska rikets fiender. Genom att rädda det världsliga regementet blir den naturliga följden ”at Fredh och Roligheet är in om våre Grenßer”⁵¹. Citatet visar ett samband mellan krig och fred, att de är tätt sammanbundna och inte alltid varandras motsats. I böndagsplakatet framkommer det att landet kan uppleva fred så länge det är fred inom rikets gränser och så länge som det går bra för de svenska trupperna utomlands. Framgångar på slagfältet var knutet till lugn och fred inom Sveriges gränser. Östlund nämner möjligheten till fred inom det egna landets gränser trots att armén

49 Böndagsplakat 1642, s. 5.

50 Böndagsplakat 1643, s. 1. och 2

51 Böndagsplakat 1643, s. 2.

fortfarande krigar utomlands. Dock ägnar han inte något utrymme till att diskutera detta, utan nämner det i förbifarten.⁵²

Jämför vi hur vi ser på krig och fred idag knyter vi sällan krig till gränser. Visserligen skiljer vi på inomstatliga konflikter och mellanstatliga konflikter, men vi skulle inte beskriva varken inbördeskrig eller mellanstatliga krig som en variant av fred. I böndagsplakatet från 1643 beskriver man dock tillståndet i Sverige som fred. Sverige kan alltså ha fred samtidigt som svenska trupper slåss utanför gränserna.

Böndagsplakatet 1643 fortsätter med att binda samman krig och fred i flera olika mönster. Bland annat beskrivs det att ”Wi medh Eder lefwe uti godt förstånd / sämia och enigheet”⁵³ för att sedan fortsätta meningen med en beskrivning av fienden och dess vilja att förstöra den svenska freden. ”Sämia och enigheet” kan alltså råda samtidigt som det finns tydliga hotbilder och motsättningar i andra länder. Böndagsplakatet 1643 antyder också att det är genom vapen som Sverige uppnår fred; ”[d]et våre Wapn / som wi nödhtwungne äre / för den Christelige Religionens och vårt käre Fäderneslands Säkerheet / sampt de beträngde och nödlidande Ewangeliskes Friheet och Wälstånd / och endtligteen godh Fred erhållande”⁵⁴. Fred kan vara en direkt konsekvens av ett lyckat krig och genom att ta till vapen försvarar Sverige inte bara rikets säkerhet och den rätta läran, utan kriget är också ett nödvändigt steg mot den goda freden som tydligt efterlängtas i plakatet.

Skillnaden i tonen på böndagsplakaten 1642 och 1643 är tydlig och kan bero på flera saker. Förutom att det gick bra för de svenska trupperna kommer det ett stycke strax efter citatet ovan som kan förklara kungamaktens möjlighet till att måla upp en ljusare samtidsbild. I stycket beskrivs det att ”Korn och Kiärna til vårt Liffs oppehälle och nödtorffter”⁵⁵ inte saknas och att befolkningen ”äre för skadlige och smittesamme Sjukdommar sampt fleere Landsplågor förskonte”⁵⁶. Den svenska befolkningen har förskonats från sjukdomar som härjar i andra länder och det saknas inte säd till att försörja allmänhetens basbehov i landet. I böndagsplakatet 1642 menar kungamakten att det är Guds straff för de allmänna synderna som gör att det råder viss brist på mat och att det härjar sjukdomar i landet, medan Gud intressant nog inte alls nämns i samband med stycket ovan. Istället börjar meningen med att hänvisa till ”det vårt käre Fädernesland”.

52 Östlund, s. 101, 106 och 107.

53 Böndagsplakat 1643, s. 2.

54 Böndagsplakat 1643, s. 2.

55 Böndagsplakat 1643, s. 2.

56 Böndagsplakat 1643, s. 2.

I böndagsplakatet 1643 följer sedan en rad yttringar kring behovet av att Sverige fortsätter sitt krig utanför Sveriges gränser. Kriget motiveras bland annat genom att ständigt och målande beskriva fiendens uppsåt som ”sitt blodgirige Upsåth uthöfwer vårt käre Fädernesland” och ”Fiendens blodtörstige Upsåth” tätt sammanknutet med uttryck som ”Oß innan våre Gränßer bekryga / och sin Lähre / Widskepelse och Menniskelige Stadgar i staden för Guds reene Ord och Ewangeli Kunskap införa och utsprida”⁵⁷. Målet med dessa beskrivningar tycks vara att legitimera kriget utanför Sveriges gränser genom att beskriva kriget som ett nödvändigt försvarskrig som Sverige har blivit påtvingat eftersom Sveriges fiender annars hade fört in kriget inom rikets gränser. Gränserna är en viktig faktor både i diskussionen kring fred och krig. Den geografiska anknytningen är mycket tydligare och viktigare i diskussionen om fred och krig i böndagsplakaten 1642 och 1643 än den är i beskrivningar av dagens konflikter. Argumentationen kring ett försvarskrig nämner alla forskare som jag använder mig av i min tidigare forskning men tydligast är Hallenberg som beskriver behovet av att Sverige alltid har en yttre fiende att bekämpa och eftersom relationen mellan kungamakten och framför allt bondeståndet bygger på en fungerade krigsmakt. Dock nämner Hallenberg inget kring den geografiska platsen för kriget, vilket är en central punkt i böndagsplakaten 1642 och 1643. Kriget ska föras utanför Sveriges gränser för att försvara den fred som råder innanför Sveriges gränser.

Det blir tydligt att kungamakten vill poängtera att det råder fred inom Sveriges gränser men att kungamakten och dess undersåtar även bör efterlängta en allmän fred, eftersom det lyfts fram på alla sidor utom den sista. Exempel på hur det uttrycks i böndagsplakatet är ”så at Gudh warder för den Fredh och goda som wi nutit hafwa in om våre Murar / och Lycka i våre Palaß”⁵⁸ och ”at Gudh den högste wille omsider hielpa oß / förmedelst een godh / säker och almänn Fredh utur detta blodige och swåre Krijget / och til den ände gifwa våre Fiender redelige Fredstankar”⁵⁹. Av citaten går det att utläsa två synsätt av hur man såg på fred. Det första syftar på samma typ av fred som jag diskuterade ovan, en fred innanför rikets gränser eller murar. Det andra syftar på en bredare fred, en säker och allmän fred, som är tydligare kopplat till ett krigsslut. Den allmänna freden har fler likheter med den klassiska synen på fred, medan den geografiskt avgränsade freden är mer avvikande. Det är också intressant att kungamakten ber för en säker fred, vilket indikerar att det även finns en osäker fred. Även om varken den geografiska eller allmänna freden går att jämföra direkt med Galtungs negativa och positiva fred så har de en del likheter. Den negativa freden är en frånvaro av direkt våld och den geografiska freden syftar på en fred där det inte finns något direkt

57 Böndagsplakat 1643, s. 3.

58 Böndagsplakat 1643, s. 4.

59 Böndagsplakat 1643, s. 5.

våld riktat mot befolkningen innanför Sveriges gränser. Den allmänna freden i plakatet syftar på en fred mellan stater, där det också går att anta att det direkta våldet mellan arméer skulle upphöra eftersom den allmänna freden även ska vara säker. Dock är det svårare att diskutera den positiva freden eftersom strukturerna i samhället ser så annorlunda ut att de inte går att jämföra med Galtungs begrepp. Däremot är det väsentligt i båda fallen att kriget upphör att drabba matförsörjningen och det vardagliga livet för den svenska befolkningen återgår till ett lugn. Svält kan i många fall räknas som ett strukturellt våld och ryms inte inom begreppet negativ fred. Här skulle det behövas ett nytt begrepp, ett som syftar på ett mellanting mellan negativ och positiv fred där det direkta våldet har upphört samt att strukturella problem som svält och spridningar av sjukdomar minskar.

Ingen av dessa ovan beskrivna varianter av fred antyder något om en evig fred som Österberg beskriver i sina nyckelord. Istället finns det en beskrivning i böndagsplakat från 1643 där fred och krig, välstånd och motgång, liknas med årstider ”Sommaren uti Winter / och Wintren uti Sommar / utan skicka oß Warma i sinom tidh / och Köld i sinom Tidh”⁶⁰. Kriget liknas vid vinter och kyla, medan freden får representeras av sommar och värme. Böndagsplakatet fortsätter sedan att beskriva freden, ”gifwa Afton och Morgonrägn / och fruchtsamme tider / wille låta Säden som i Jorden utkastat är / kröna Året medh sitt goda / och låta sin footspår drypa af fetma. Wille och gifwa sin milderike Wälsignelse til Bergsbruken och alle loflige Närings medel”⁶¹. I citatet beskrivs freden väldigt konkret i form av regn, säd som växer och frodas vilket ger gott om mat samt att bergsbruken går bra och att det finns gott om näringsmedel till jorden. Freden blir därmed mer ett mindre abstrakt begrepp och mer en beskrivning av gynnsamma tider för alla typer av verksamheter inom Sverige. Regn och säd är kanske inte det första vi tänker på idag när vi ska associera till fred, men däremot ligger det kanske närmare att koppla krig till svält och död. Att symbolisera freden med ett välstånd inom jordbruk och bergsbruk gör den lättare att ta till sig begreppet fred för en befolkning där de flesta ägnade sig åt jordbruk. Varje gång som fred nämns i böndagsplakatet knyts det till något konkret så som säd eller fetma, en innebörd av fred för befolkningen. Fred ses därmed inte endast som en överenskommelse mellan två stater, ett fredstraktat är inte ens en nödvändighet för att uppnå geografisk fred, utan fred kan även vara ett tillstånd av välstånd inom landet. Goda skördeår och avsaknad av sjukdomar samt avsaknad av hot om våld från en fiendearmé blir karakteristiskt för en geografisk fred.

60 Böndagsplakat 1643, s. 6.

61 Böndagsplakat 1643, s. 6.

I böndagsplakatet från 1644 förändras tonen igen. Sverige och Danmark förklarar krig och kriget kommer närmare de svenska gränserna. Det syns tydligt i böndagsplakatet från 1644 som är daterat 10de april, cirka tre månader efter krigsutbrottet, att Sveriges propagandaoffensiv mot det danska kungariket är i full gång. Det första som lyfts fram är fiendens tyranniska natur och danskarnas svek. Sedan går texten vidare till att prata om den svenska befolkningens offer till det stora kriget. Många modiga och trogna undersåtar, har fått sätta livet till precis som ”Eder fordom nådigeste Konung och Herre / Konung Gustaff Adolph then Andre och Store”⁶². De som har stupat tillsammans med kungen beskrivs som ”man och hielte” och trots att de med dessa offer försvarat både den rätta religionen och fädernelandets frihet så har Sveriges krigsmakt blivit försvagad. Visserligen har det stora kriget kostat Sveriges befolkning mycket men kungamakten påminner också ”at thetta store och fahrlige kriget / icke hafwer tryckt och anfechtat Oß eller eder / in om våre Gränßer / utan är igenom hans guddommelige bistånd / fördt medh segersam wapn / uti fiendens egne länder”⁶³. Kriget har inte drabbat Sverige inom gränserna tidigare, Sverige har haft en geografisk fred och nu är det den som är hotad. Nu har Guds vrede för ”våre store och grofwe synder / [...] icke allenast at straffa och plåga Oß ännu längre medh thetta swåra kriget / uthan at skärpa och föröka straffet medh ett nytt krigh”⁶⁴. Återkommande är att kriget är Guds straff och det är även anledningen här då man menar att den danska kungen förklarat krig mot Sverige ”emot all skääl och rättwiso”. Genom detta har även den danska kungen ”så uppenbart som hemligen oughörligen förhindrat och affskurit Oß alla medel och vägar / at komma medh fienden til någon redeligh fredshandel”⁶⁵. Böndagsplakatet från 1644 målar genom beskrivningar som dessa upp en bild av att den svenska kungamakten ständigt har försökt att sluta fred med de andra parterna i det stora kriget. Freden beskrivs därmed indirekt som ett mål som inte har gått att uppnå på grund av den danska kungens medvetna sabotage. Den danska kungen har ”emoot all Naborligh tillförsicht och wänskap / fredsfördragen och affskeder upprättade Rikerne emellan / och uthan någon gifwin orsak / skääl eller rättwiso / förwirraat / förhindrat och söktat förlaga een stoor deel aff Riksens inbyggjare all theres nähring”⁶⁶. Citatet visar samma mönster som återkommer i alla tre böndagsplakat som diskuterats.

När plakaten beskriver fred i geografisk form knyts det till konkreta följder som fetma, regn eller näring medan när det berör fred mellan två stater benämns det inte med endast ordet fred, utan med tillägg som fredsförhandlingar, fredsfördrag eller fredstraktat. Det går även att se på fler ställen i böndagsplakatet från 1644 där en fred med andra länder i det stora kriget bland annat beskrivs som

62 Böndagsplakat 1644, s. 2.

63 Böndagsplakat 1644, s. 2.

64 Böndagsplakat 1644, s. 2.

65 Böndagsplakat 1644, s. 2.

66 Böndagsplakat 1644, s. 4.

en fredsförhandling och ”fredstracctaten emellan Oß och then Römerske Keysaren”⁶⁷. Synen på fred med andra stater knyts därmed också till något konkret fast på ett annat sätt än den geografiska freden. Fred mellan stater skalas ner till ett dokument, ett traktat eller en förhandling. Därefter går det att bygga en fredlig relation som innebär vänskap mellan stater, vilket Österberg beskriver bland sina nyckelord. Med beskrivningen av fred mellan stater som en vänskap ligger det också nära till hand att beskriva Danmarks krigsförklaring som ett svek drivet av avund och illvilja mot den ”inbördes roo / fredh och tryggheet / som Wij här til en godh och rum tidh hafwe nutit in om Wåre Grenßer”⁶⁸.

I beskrivningarna av fred går det förutom det mönster som jag beskrivit ovan att se återkommande ord som karakteriserar de olika typerna av fred. Fred mellan stater ska vara säker och rättvis medan fred för befolkningen ska vara näringsrik och trygg. Den religiösa kontexten är också tydligare på den mellanstatliga nivån av fred, då är Guds nåd och rättvisa ofta beskriven innan, i samband med eller direkt efteråt. Visserligen är den religiösa kontexten även tydlig i samband med beskrivningen av den geografiska freden, men dock inte i samma klartext som när det gäller en mellanstatlig fred.

3.2 Drottning Kristinas böndagsplakat

Böndagsplakatet 1645 är det första böndagsplakatet där Drottning Kristina själv står som undertecknad i eget namn och inte bara som *Lucus Sigilli*. Hur mycket påverkar det böndagsplakaten att Kristina har tillträtt den svenska tronen och att hon undertecknat böndagsplakaten i eget namn? I inledningen syns det en förändring i sättet att skriva, även om det är en liten skillnad. Själva inledningen är densamma som i de tidigare plakaten men återföljs på första sidan av ett tydligare fokus på religion och Gud. Gud blir en tydlig del av alla aspekter i böndagsplakatet, även i samband med fredsförhandlingar. Uttryck som ”Guds församling”, ”Gudh syndestraffet”, ”affgudadyrckan” och ”Guds rijs” återkommer med jämna mellanrum.

Gud, det stora kriget (eller som Kristina kallar det ”thet Tyske” kriget)⁶⁹ och kriget mot Danmark tar

67 Böndagsplakat 1644, s. 4.

68 Böndagsplakat 1644, s. 6.

69 Det är första gången som Tyskland omnämns i böndagsplakaten. Tidigare har böndagsplakaten endast refererat till kriget som det stora kriget, eller kriget för den sanna religionen. Kristina nämner även Polen, Italien och det Österrikiska huset i böndagsplakatet från 1645. Den enda som tidigare nämnts som en motståndare i kriget har varit den romerske kejsaren.

upp den största delen av böndagsplakatet och diskussionen kring fred får en mindre framträdande plats. Intressant nog betyder det inte att ordet fred nämns färre gånger, tvärt om nämns det två gånger mer än vad det gör i både böndagsplakatet från 1642 och 1643 och två gånger mindre än i böndagsplakatet från 1644. Dock så utvecklar inte Kristina synen på fred lika mycket som kungamakten gjort i de tidigare plakaten.

Den dystra tonen i böndagsplakatet sätts med meningar som ”warit medh åthskilliga syndastraff och landzplågor / thet ena åhret effter thet andra hemsökt”⁷⁰, ”serdeles i thenne Wår tijdh / [...] mongehanda grufwelige och beklagelige exempel hafwe”⁷¹ och ”så at landzens inbyggjare hafwe uthi een longligh tijdh [...] aldrig sedt någon wapenhwiilo och roligheet”^{72,73}. Tiden beskrivs som en tid av plågor och sjukdomar och det blir en fortsättning på oron från böndagsplakatet 1644. Roten till allt detta är människornas grova synder som tvingar gud att bestraffa alla kristna för deras motsättningar. I böndagsplakatet från 1643 beskrivs fred och krig som en växling mellan sommar och vinter, en beskrivning som ger en känsla av en cirkel som upprepar sig. I böndagsplakatet från 1645 beskriver Kristina istället kriget som ”hastige förändringar”⁷⁴ som människorna måste underkasta sig, precis som de måste underkasta sig mänskliga ting som att synda. Kriget jämförs i böndagsplakatet med något mänskligt som inte går att kontrollera och som befolkningen måste acceptera. Fred som direkt motsats till krig i beskrivningen ovan blir därmed svårare att beskriva eftersom den direkta motsatsen skulle bli en långsam kontinuitet, övermänsklighet som till stor del kan kontrolleras. Jag tidigare konstaterat att krig inte nödvändigtvis måste vara motsatsen till fred och därmed blir dikotomier inte applicerbara i alla fall, men det kan ändå förstärka bilden av hur fred kunde uppfattas. I ett av citaten ovan kopplas vapenstillestånd till ro, lugn eller stillsamhet, alla tre möjliga motsatser till en hastig förändring.

Beskriver Kristina fred i böndagsplakatet från 1645? Det är först på näst sista sidan precis innan avslutet på böndagsplakatet som Kristina berör fred i direkt mening. Först tar hon upp (till skillnad från de tidigare plakaten) den mellanstatliga fredslängtan. Hon skriver:

Såsom och at then nådefulle Gudh / som är rätta fredzens Stiffare / wille gifwa lycka til Wåre påbegynte fredz Tractater medh then Romerske Keysaren och Konungen i Danmarck / beweka Interessenternes

70 Böndagsplakat 1645, s. 3.

71 Böndagsplakat 1645, s. 2.

72 Ordet ”roligheet” har i det här fallet en annan betydelse än vad det har i svenskan idag. Den äldre betydelsen av rolighet är enligt svenska akademis ordbok ro, lugn, vila eller stillhet.

73 Böndagsplakat 1645, s. 3.

74 Böndagsplakat 1645, s. 3.

hierter til fredzälskan / förläna Wäre Cominissarier samptligh gode och hålsosamma rådth til at arbeta ther / at thesse tw blodige krijgen som Wij nu så hårt äre beswärade medh / kunne komma til een önskeligh godg uthgång och ända / och igenom een säker / ärligh och reputerligh fredh försätta Oß medh Eder och Fäderneslandet sampt heele Christenheden i roo och hwijlo:⁷⁵

I citatet går det att hitta flera av Österbergs nyckelord för fred som säkerhet, ro, ärlig och reputerlig fred. Att citatet stämmer så bra överens med Österbergs nyckelord beror på att Österberg har använt böndagsplakatet från 1645 som en del i sitt källmaterial. Det är dock intressant att lyfta fram att flera av nyckelorden finns med i böndagsplakatet från 1645, trots att hon främst har använt sig av flera rådsprotokoll som källmaterial. I sin källförteckning har hon endast ett böndagsplakat och det är daterat 5 mars 1645. Eftersom nyckelorden är en sammanställning av uttryck som Kristina använder för att beskriva fred, går det att dra slutsatsen från Österbergs nyckelord att Kristinas åsikter om fred representeras relativt väl även i böndagsplakaten trots att det inte endast är hon som utformar dem.

I böndagsplakatet från 1645 kommer det även en beskrivning av ett mer allmänt tillstånd av fred som har många likheter med hur den geografiska freden har beskrivits i de tidigare böndagsplakaten. Genom framgångar och segrar för den svenska armén mot ”Wäre fiender the Keyserske och Danmarck”⁷⁶ går det att uppnå ”sämio och enighet / lycko och saligheet inrikes / låta Christeligen och wäl tilgå alla husshold / affwände allehanda landzplågor / hunger och dyr tijdh / pestilenße och fahrlige siukdommar / kröna jorden medh wälsignelse / grödo och fetma”⁷⁷. Här går det att se både en bekräftelse av mönstret som jag tidigare lyft fram och också en förändring. Uttrycket inrikes är nytt och används för första gången i böndagsplakatet 1645. Tidigare har böndagsplakaten endast beskrivit det som inom våra gränser eller murar. Den koppling som jag lyft fram mellan framgångar på slagfältet på den svenska armé och fred och välstånd för Sverige går även att se böndagsplakatet från 1645. Seger med vapen kopplas ihop med färre sjukdomar, mer grödor och fetma. I citatet ovan syns kopplingen tydligare än i tidigare plakat och kristendomen blir en del av freden, vilket den inte varit tidigare.

Drottning Kristina avslutar inte böndagsplakatet med att be för att befolkningen ska förskonas från sjukdomar och svårigheter, utan väljer en mer krigisk framtoning för böndagarna då hon vill att ”Herren så ska wara Wår Starckheet / [...] och at Wij medh Gudh skolom göra mechtige ting”⁷⁸.

75 Böndagsplakat 1645, s. 6.

76 Böndagsplakat 1645, s. 6.

77 Böndagsplakat 1645, s. 6.

78 Böndagsplakat 1645, s. 6.

Detta stämmer väl överens med bilden av Drottning Kristina som Österberg beskriver, att fred var ett mål för Drottning Kristina, men bara om den uppnåddes på rätt sätt, genom segrar för den svenska armén.

Den 13de augusti 1645 undertecknar Sverige och Danmark freden i Brömsebro och det märks tydligt i böndagsplakatet från 1646 att kriget med Danmark fick ett fördelaktigt slut för Sverige. I inledningen är det små förändringar men det är intressant att notera att uttrycket ”så och alle andre / som uthi Wårt Riike wistes”⁷⁹ har lagts till i inledningen igen. Under kriget med Danmark plockades just den här raden bort och böndagsplakaten var bara riktade till alla som var bosatta i Sverige. Besökare var inte längre lika välkomna när det geografiska freden inte längre var intakt.

Direkt efter hälsningsfrasen lyfter Drottning Kristina fram att Sverige har uppnått fred. Alla ska påminnas om

[D]en store Nådh och Wälsignelse / som Gudh Alsmechtigh hafwer [...] uthi thetta förledne Åhr / låtit lysa och wäldigh wara öfwer oss och vårt käre Fädernes Land / förmodligen beweckt der til / aff många Christtrognes uthgutne innerlige bönder på Wåre sidsthåldne Allmenne Solenne Faste och Bönedagar”⁸⁰

Citatet visar på en intressant aspekt av freden, nämligen att en viss del av framgångarna i fredsförhandlingarna tillskrivs den svenska befolkningen. Deras gemensamma böner på böndagarna beskrivs som en del av anledningen till att gud har välsignat dem med geografisk fred. För det som har genomförts under andra halvan av 1645 är ”en godh och stadigh fred medh våra grannar the Danske / såsom och låtit vår Fredz Tracctat i Tyskland medh den Romerska Keysaren och hans Medhållare [...] komma til en godh begynnelse”⁸¹. Fred har uppnåtts med Danmark och fredsförhandlingarna med den romerske kejsaren och hans allierade går framåt. Det är hårt arbete och böner som framför allt har lett till dessa framgångar, samt att gud välsignat den svenska arméns vapen och goda avsikter. Freden som beskrivs hamnar i kategorin mellanstatlig fred, eller allmän fred som den ofta kallas i plakaten och attributen som den tillskrivs är liknande det som beskrivits i de tidigare böndagsplakaten. Fred är god och rättvis, den är också stadig och säker. Den återkommande beskrivningen av att det är viktigt att det är en god fred antyder att det finns en variant av fred som inte kan räknas som god. Det är den vinnande sidan i kriget som får den goda freden, den förlorande sidan får visserligen också en fred, de skriver på samma fredstraktat, men en förlust på slagfältet ger inte en god fred. Det skulle vara intressant att se om det skulle beskrivas som fred eller om man skulle välja en annan benämning som vapenstillstånd eller liknande.

79 Böndagsplakat 1646, s. 2.

80 Böndagsplakat 1646, s. 2.

81 Böndagsplakat 1646, s. 2.

Kriget är inte över ute i Europa och det syns även i böndagsplakatet från 1646. Samma hotbild mot den svenska befolkningen målas upp som tidigare, med ”fiendtligh wåld / mordh och brand”⁸² och vikten av att den svenska armén når framgångar för att skydda Sverige från ”blodgirige upsåt” och intrång på svensk mark. Det går även att se ett fortsatt mönster i beskrivningen av hur krigets framgångar tryggar den geografiska freden, blidkar gud och påverkar grödor och sjukdomar i uttryck som ”[s]egerwinningar i nästförledne Åhr / [...] nådeligen förskont wåre Land och deß Inbyggjare för smittesamma och fahrlige Siukdomar / hunger och dyyr tijdh”⁸³.

En ny fiende blir också synlig första gången i böndagsplakatet från 1646 och det är Turkiet. I sin avhandling diskuterar Östlund det turkiska hotet och synen på turkarna som den egentliga fienden eftersom de inte tillhör kristendomens gemenskap. Att det presenteras en ny fiende i böndagsplakatet är nödvändigt för att hålla uppe hotbilden mot Sverige och därmed legitimera den svenska arméns fortsatta aktivitet. Riskerna är fortfarande stora att ”den Fredh / Roligheet och annan Wälsignelse / som Wij in om våra gränßor nutit hafwa / och ännu niute”⁸⁴ ska förstöras av turkarna och ”störta oß i allehanda olägenheter / Sorgh och Jämmer”⁸⁵.

Tyskland och den romerske kejsaren utgör inte länge ett lika tydligt hot eftersom ”Fredz Tracctaten i Tyskland nu så wijda är kommit”⁸⁶ och förhoppningen lyder ”at kunna bringan til en godh ända”⁸⁷. Här blir det åter igen tydligt att den mellanstatliga freden är ett arbete som görs av kungamakten och dess utsända som ska resultera i ett konkret fredstraktat. Dock utesluter inte det att gud är en viktig faktor i att traktatet faktiskt skrivs under då gud är ”Fredzens Stifftare” och är den som ”gifwa wåre Fiender redelige Fredz tanckar”⁸⁸. Fredstänkarna hos Sveriges fiender är ett återkommande uttryck i böndagsplakaten som utgör en intressant bild av synen på fred. Så länge Sveriges fiender inte har ordentliga fredstänkar kommer ett fredstraktat mellan Sverige och kungamakten/riket i fråga inte att resultera i en säker, god och/eller allmän fred. Därmed blir den goda freden inte bara något som uppstår när Sverige har militära framgångar, utan den är även beroende av att den andra parten faktiskt vill ha fred. En god, säker och allmän fred kan därmed inte

82 Böndagsplakat 1646, s. 2.

83 Böndagsplakat 1646, s. 2.

84 Böndagsplakat 1646, s. 5.

85 Böndagsplakat 1646, s. 5.

86 Böndagsplakat 1646, s. 5.

87 Böndagsplakat 1646, s. 5.

88 Böndagsplakat 1646, s. 5.

vara helt påtvingad från den vinnande partens sida, utan fredsviljan måste komma från båda håll.

Den geografiska freden ligger inte i lika stort fokus i böndagsplakatet från 1646, utan det är den allmänna freden med Danmark och framgångarna i fredsförhandlingar i Tyskland som lyfts fram i större delen av plakatet. Dock återkommer Drottning Kristina till samma beskrivning av välståndet inom landet, den geografiska freden som uppnåtts, som varit synlig i de tidigare plakaten. Den geografiska freden är en välsignelse från gud som resulterar i att säden växer i jorden, att det går bra för bergsbruken och jordbruken och att det kommande året ska ”låta sin footspår drypa aff fettma”⁸⁹. Begreppet fettma är så frekvent återkommande att det är anmärkningsvärt att det inte har uppmärksammats i tidigare forskning.

Det är intressant att se hur tydligt böndagsplakaten speglar huruvida Sverige har en geografisk fred eller inte. Hotas inte freden inom landet blir böndagsplakaten ljusare och mer framåtblickande än om den geografiska freden rubbats.

I böndagsplakatet från 1647 presenteras ett nytt perspektiv på Sveriges situation. Drottning Kristina inleder böndagsplakatet med att diskutera förhållandet i världen och lyfter Sveriges situation till en internationell nivå, istället för att utgå från en statlig nivå som i tidigare diskuterade böndagsplakaten. Det beklagas i plakatet att världen är drabbad av så mycket sjukdom, död och hot och det enda som ”ehware man och häft wil höra eller sij uthi Werlden”⁹⁰ är landsplågor, krig och inbördes oenighet. Det rustas för nya krig mellan det kristna Europa och turkarna, som söker utnyttja den inbördes splittringen som finns inom den kristna tron. Hotet från turkarna har vuxit så pass mycket att det måste tas på stort allvar, alla kristna är hotade, Sverige inkluderat. De två första sidorna i böndagsplakatet från 1647 ägnas åt det ovan beskrivna turkiska hotet för att sedan gå över till att ”wända våre ögon på oß sielfwe”⁹¹. Sverige har också drabbats hårt av det tyska kriget som varit blodigt och utdraget och ”Rijksens Manskap / Fettma / Medel och Förmågo så widt förminskat och förswagat”⁹² men trots detta har Sverige kommit milt undan i jämförelse med sina grannar. Anledningen som beskrivs för det känns igen från de tidigare böndagsplakaten, gud har bara hotat Sverige med sitt ris och inte låtit sitt rättmätiga straff drabba Sveriges befolkning. Istället har gud välsignat, styrkt och räddat det världsliga regementet vilket har gjort att ”Fredh och Roligheet mäst

89 Böndagsplakat 1646, s. 6.

90 Böndagsplakat 1647, s. 2.

91 Böndagsplakat 1647, s. 3.

92 Böndagsplakat 1647, s. 4.

alltjdh hafwer warit in om våra Grenßer”⁹³. Det är första gången som den geografiska freden knyts till ett längre tidsperspektiv. I de tidigare undersökta böndagsplakaten följs beskrivningen av den geografiska freden ofta med tidsbegränsningar som det gånga året eller det kommande året. I citatet ovan beskrivs den geografiska freden som ett tillstånd Sverige befunnit sig i med få undantag. Sverige har också haft ”Korn och Kerna til våre Lijfsuppehålle och nödtorffeer”⁹⁴ och bevarats från ”skadelige och smittesamma Siukdomar”⁹⁵. Bilden som målas upp är en stor kontrast till den som presenterades i böndagsplakatet från 1642, där Sverige har fått offra sin ungdom och fetma flera år i rad. Tidsperspektivet blir därmed kortsiktigt även om yttringar som alltid används.

Som tillägg till den geografiska freden har gud har också ”[g]lifwit så wijda lycko och framgång til then long / kostbare och mödosamme Fredz Tracctat i Tyskland / at Wij nu kunna göra Oß något bättre och säkrare hopp / än man för thetta hafft hafwer / at ther på skal fölla ett gott och fredeligt Uthslag”⁹⁶ och ”lagat / at många Tyske Förster och Ständer / [...] inlåtit sigh medh Oß i Neutralitet och Wapnehwijlo”⁹⁷. Processen att skriva ett fredstraktat med den romerske kejsaren och hans allierade i Tyskland fortsätter att beskrivas i böndagsplakatet och beskrivs med adjektiv som lång, kostbar och mödosam. Det stämmer överens med beskrivningarna i de tidigare undersökta böndagsplakaten, men citatet målar upp en tydligare bild av att det är ett arbete som görs av kungamaktens utsända än vad som tidigare beskrivits. Fredstraktatet är även något att hoppas och be för och ett gott och fredligt avslut på ett långt krig. Bilden av att fredsavtalet kräver mycket arbete från den svenska kungamakten förstärks av att fredsförhandlingarna får attribut som kostsam och mödosam vid flera tillfällen.

Idag skiljer du på när två länder har vapenvila och när de har slutit fred och det går även att se i det andra citatet ovan. Flera av furstarna och ständerna i Tyskland har valt att ingå i en vapenvila med Sverige, men det betyder inte att de har ingått i en fred med Sverige. Den allmänna freden är beroende av ett vapenstillestånd och ett upphörande av det direkta våldet, men ett vapenstillestånd är inte alltid knutet till ett fredsfördrag.

Återkommande begrepp i beskrivningen av dessa fredsförhandlingar stämmer bra överens med det jag har lyft fram i de tidigare böndagsplakaten. Den allmänna freden ska vara god, trygg och säker. I slutet av beskrivningen av den allmänna freden kopplas dock den allmänna freden ihop med ett

93 Böndagsplakat 1647, s. 4.

94 Böndagsplakat 1647, s. 4.

95 Böndagsplakat 1647, s. 4.

96 Böndagsplakat 1647, s. 5.

97 Böndagsplakat 1647, s. 5.

begrepp som annars använts för att beskriva den geografiska freden, ”roligheet”. Lugn eller ro har varit ett återkommande begrepp för den geografiska freden i alla tidigare plakat, men här används den i samband med den allmänna freden som man önskar uppnå.

I den avslutande delen av böndagsplakatet ombeds den svenska befolkningen att använda böndagarna till att be för att gud ska ”Affwarte allehanda Landzplågor / Hunger / Dyr tijgh och fahrlige Siukdomar / Såsom och kröna Jorden medh sin mildrike Wälsignelse / Gröda och Fettma”⁹⁸. Drottning Kristina återkommer till samma nyckelord som används i alla böndagsplakat, frihet från sjukdomar och fetma åt folket.

3.3 Det stora kriget får ett slut

Böndagsplakaten 1648, 1649 och 1650 är intressanta eftersom de berör åren kring den Westfaliska freden, en viktig milstolpe i svensk historia. Trettioåriga-kriget får ett slut och många menar att den moderna tidsperioden med nationalstaternas framväxt får sin början. Efter den Westfaliska freden blev de efterföljande krigen mindre brutala och intensiva.⁹⁹ Visserligen har enligt böndagsplakaten fredsförhandlingarna med den romerske kejsaren och hans allierade pågått under en lång tid, men åren närmast själva fredsavtalet erbjuder en inblick i den sista delen i en lyckad fredsförhandling och fredsavtalets lyckade utgång för Sverige.

I Böndagsplakatet från 1648 ägnas mycket plats åt att varna för turkarnas allt mäktigare position och att Sveriges armé fortfarande behöver slåss för rikets frihet och säkerhet. Många får fortfarande sätta livet till och ”[k]rigeß stoora olägenheet och swårigheeter / enkännerligen uthy / at Landzens Manskap och fetma / hafwer måst ther ena åhret effter thet andra / uthgå”¹⁰⁰. Citatet visar samma oberäknelighet tidsmässigt som jag diskuterade i det förra avsnittet. Fetman beskrivs 1647 som ett ständigt närvarande tillstånd i Sverige med få undantag, medan det i böndagsplakatet från 1648 är något som offrats åt efter år.

Beskrivningen av fredsförhandlingarna för ett fredligt och gott krigsslut för Sveriges räkning följer samma mönster som de tidigare böndagsplakaten. Kungamaktens utsända förhandlare arbetar dagligen ”medh högsta ijfwer och alfwarj”¹⁰¹ för att få tillstånd ett fördelaktigt fredstraktat med den

98 Böndagsplakat 1647, s. 7.

99 Nye Jr., Joseph – Welch, David, *Att förstå internationella konflikter*, 8th edition, Harlow, 2011, s. 79.

100 Böndagsplakat 1648, s. 3.

101 Böndagsplakat 1648, s. 3.

romerske kejsaren och ”hans Anhang”¹⁰². Det finns dock en del nya nyanser i beskrivningen av dessa förhandlingar och en av dem är att förhandlingarna sker dagligen. Heltidsarbetet att få till en fred har inte nämnts i något av plakaten tidigare. En annan nyansskillnad i böndagsplakatet från 1648 är att ordet fred vid ett antal tillfällen byts ut mot det snarlika ordet frid. Fredsförhandlingarna ska exempelvis utmytna i ”en säker och allmän Fridh”¹⁰³ och gud ska skänka den svenska befolkningen ”een godh / säker och allmän Fridh”¹⁰⁴. Enligt Svenska Akademiens ordbok är frid en synonym till ordet fred och i uppslagsverket beskrivs de utan någon nyansskillnad. Dock är det intressant att Drottning Kristina använder sig av både ordet fred och frid i samma plakat och endast i böndagsplakatet från 1648. I den andra böndagsplakaten används endast varianten fred.

I böndagsplakatet från 1648 återkommer även andra uttryck som vi känner igen från tidigare plakat. Gud ska stärka och rädda ”ther werldzlige Regementet / sa att freds och rooligheet är in om våra Grenßer / och låtit Oß lefwa i godt förstånd / sämia och enigheet inbördes”¹⁰⁵, ”kröna århet medh sitt goda / och låta sin Footspår frypa aff fettma”¹⁰⁶ och ”förskont Fäderneslandet för smittsamma och farlige Siukdomar / hunger och dyr tijdh”¹⁰⁷. Böndagsplakatet är flera fall en repetition av böndagsplakatet från 1647.

För att avsluta kriget behöver gud ge fienden ”redelige Fredstanckar”¹⁰⁸, vilket förs fram med liknande argument som finns i de tidigare undersökta böndagsplakaten. Fredstankar är väsentliga för att freden ska bli hållbar, vilket är en viktig del av en god fred.

Ett tecken på att fredsförhandlingarna börjar närma sig ett fördelaktigt slut för Sveriges del är omnämmandet av fredshandel. Förutom att arbeta för ett fredstraktat så skriver Drottning Kristina att hennes utsända kommissarier arbetar för att få till stånd en fredshandel i samband med ett påskrivet fredstraktat. För oss idag är det självklart att krig och fred påverkar den ekonomiska situationen i ett land, men i böndagsplakaten från Drottning Kristinas regeringsperiod är en ekonomisk aspekt i beskrivningen av fred ovanlig. Fredshandeln som Drottning Kristina försöker få till stånd är det första som omnämns som en positiv ekonomisk aspekt av fred. Tidigare har det endast fokuserat på att välstånd ska råda inom landet, samarbete över gränserna har inte uttryckts alls.

102 Böndagsplakat 1648, s. 3.

103 Böndagsplakat 1648, s. 3.

104 Böndagsplakat 1648, s. 5.

105 Böndagsplakat 1648, s. 5.

106 Böndagsplakat 1648, s. 6.

107 Böndagsplakat 1648, s. 5.

108 Böndagsplakat 1648, s. 5.

I slutet av böndagsplakatet från 1648 återkommer beskrivningen av krig och fred som vinter och sommar som finns i böndagsplakatet från 1643. Det är naturligt att det växlar mellan värme och kyla, fred och krig och att gud är den som slutligen ger eller tar beroende på hur den svenska befolkning har syndat.

Böndagsplakatet från 1649 är förvånande nog intetsägande och lågmält, trots att det är det första efter den Westfaliska freden. Freden omnämns nästan bara i antydningar och inte förrän på sida tre där Drottning Kristina försiktigt inom en parentes uttrycker att det kan vara den svenska befolkningens goda upplutning på faste- och böndagarna som har lett till att gud välsignat det svenska riket med fred. Med tanke på hur mycket tid och plats som ägnats åt att beskriva det hårda arbetet mot fred i de tidigare böndagsplakatet förvånade det mig mycket att den Westfaliska freden inte får en tydligare och mer framlyft position i böndagsplakatet från 1649.

Böndagsplakatet från 1649 fortsätter i samma stil som de tidigare plakaten. Den svenska armén har ”Åhr bortt åhr / hafwe nödtwungne måst Uthrijkes föra för Wår Christelige Religions och Fäderneslandens säkerheet”¹⁰⁹ och gud har den svenska befolkningen med ”Segeerwinningar / framgeent thee ena Åhret effteer thet andra wälsignat”¹¹⁰. Även den geografiska freden omnämns med liknande formuleringar som i tidigare plakat. Tacksamhet och bot och bättring ska riktas mot gud under böndagarna ”för then Fredh / Roligheet och annan Wälsingnelse / som wij en så längan tijdh in om Wåre Gränßer nutit hafwa”¹¹¹. Här används uttrycket ”rolighet” i samband med den geografiska freden igen.

Den stora allmänna freden nämns först endast i en instucken bisats, ”och ändligh en god Fredz erhållande”¹¹². En av anledningarna till att böndagsplakatet från 1649 håller sig så pass lågmält gällande den westfaliska freden kan förklaras de den förödelse som råder i Europa och som har drabbat även Sverige i förlust av manskap. Mot slutet av böndagsplakatet skriver Drottning Kristina:

Gudh / som är rätta fredzens Stiffare / och på thetta långwariga Tyska Krijg och Bloduthgiutelse nu hafwer tåckß beskära en önskeligh och fredligh uthgång / wärdigas wille Fredzslutet ytterligare fullborda / at thet måtte komma til sin fullkomlige execution, och alle Saker sättias uthi sitt rätta skick.¹¹³

109 Böndagsplakat 1649, s. 3.

110 Böndagsplakat 1649, s. 3.

111 Böndagsplakat 1649, s. 5.

112 Böndagsplakat 1649, s. 3.

113 Böndagsplakat 1649, s. 5.

En allmän fred är inte endast ett fredstarkt som skrivits under av båda parter, utan den måste också helt fullbordas genom en återgång till det normal tillstånd som rådde innan kriget utbröt. Kontexten innan gäller både vänner och fiender och det är intressant att se en tankegång kring fred som gäller ett återuppbyggande även av den förlorande partens landområden. Det är önskligt att allting återgår till sitt sätta skick. Den westfaliska freden beskrivs i klartext på sida fyra i böndagsplakatet från 1649, då den beskrivs i korta ordalag:

”Wår långwarige Fredztractat i Tyskland / med then Romerske Keysaren och hans Anhang / som Wij nu i så många Åhr / igenom Wåre fullmyndige Sändebudh och Commissarier medh ospard flijt och Rijkets stora bekostnad hafwa arbetat på; Och aff sin Guddomlige Barmhertigheet gifwit så wijda sin wälsignelse til Wårcket / at then högt åstundande Freden / är uthi näst förleden Occtobris Månade aff alle sijders Lagater och Commissarier sluten / och Fredzfördragen underskeffne och förseglade”¹¹⁴

Här meddelas det till den svenska befolkningen att freden skrevs under av alla parter i oktober året innan och att den har kommit till stånd genom hårt arbete. Förutom dessa fem rader omnämns den Westfaliska freden två gånger till på samma sida i böndagsplakatet från 1649. Drottning Kristina kallar freden för ”thenne hugnelige Freden”¹¹⁵ och påpekar att ”man medh Fredens execution är heelt richtigh”¹¹⁶. I övrigt ägnas den efterlängta freden väldigt lite utrymme i böndagsplakatet från 1649.

Det är först i böndagsplakatet från 1650 som det går att se den lättsammare och segervissa framtoningen kring den Westfaliska freden som jag förväntade mig skulle finnas i böndagsplakatet från 1649. Böndagsplakatet från 1650 inleder med att beskriva ”the store och märckelige Förändringar / som fast heele werlden och thet ena Rijket och Regementet medh thet andra / underkastat är”¹¹⁷. Världen som den svenska befolkningen känner till håller på att förändras i och med fredsavtalet och därmed slutet på den trettioåriga kriget. Den Westfaliska freden beskrivs här som något som hela världen måste underkasta sig. Det är första gången som fred inte beskrivs som något frivilligt som ingås av två parter. Visserligen är det inte freden i sig som beskrivs, utan de förändringar som freden för med sig. I böndagsplakatet från 1649 beskrivs den Westfaliska freden i försiktiga ordalag och att freden måste fullbordas. Förändringarna ovan är en konsekvens av att kriget upphört och förändringarna kan därför ses som ett fullbordande av fredsavtalet. Staterna ska byggas upp igen från grunden efter att ha söndertrasats av krig under en lång period.

114 Böndagsplakat 1649, s. 4.

115 Böndagsplakat 1649, s. 4.

116 Böndagsplakat 1649, s. 4.

117 Böndagsplakat 1650, s. 2.

En fördel för Sverige i förändringarna är att Sverige segrat och uppnått en god fred och gud har ”stält våra Fötter på fridsens fasta wåg och vårt horn wäckeligen uphögt”¹¹⁸. Här är ordvalet fasta intressant eftersom det antyder en mer stabil tillvaro än som tidigare beskrivits. Det blir tydligt att tiden har spelat roll, året innan var freden fortfarande ny och inte fullbordad men 1650 är förändringarna ett faktum och freden stabilare. I böndagsplakatet från 1650 konstateras också för första gången att Sverige nu har fred både utanför och innanför gränserna. Fredsförhandlingarna har ”förlänt Vårt käre Fädernesland fredh och roligheet in om / och nu mehra (thet Wij högt medere och för itt synnerligt Gudz Nådewäck skatta och erkänna böre) uthom theß Gränßer; förökät Fäderneslandet medh åthskillige Provincier och theß Landamåre mäckeligen uthwidgat”¹¹⁹. Citatet beskriver att det numera är fred inom och utanför Sveriges gränser och att freden har fört med sig landvinningar för Sveriges del. I citatet går det även att utläsa samma mönster som i böndagsplakatet från 1643, 1644 och 1645, Sverige har fått fred utomlands och utökat landets gränser. Freden är en produkt av att Sverige segrat på slagfälten.

Tillståndet i världen och Sverige fortsätter att beskrivas med målande bilder och beskrivningar om inbördes enighet och ljusa och goda tider som kommit av fredsslutet. En ny aspekt i beskrivningen av fred är kärlek och hjärtans önskan. Gud har ”in Summa, låtit oß wederfaras alt thet goda vårt hierta önskat hafwer”¹²⁰ och kriget och all ondska och illvilja under krigsåren berodde på att ”Kärleken stått förkolnat och uthslocknat; Fredh och enigheet sigh hastigt uthi mißförstånd / haat”¹²¹. Det är första gången som kärlek omnämns de ovan undersökta böndagsplakat. Freden är det som har varit den svenska befolkningens innersta önskan och den har inte kunnat beviljas av gud för att kärleken har dött mellan de kristna grupperna. Visserligen har kärleken en annorlunda innebörd på 1600-talet jämför med idag, precis som vänskap, men beskrivningen tyder ändå på att relationen mellan två riket fick attribut från personliga relationer. Om krig är avsaknad av kärlek och fred är motsatsen till krig, går det att dra slutsatsen att fredstider är en period där kärleken är närvarande.

3.4 Kristinas sista år som regent

Böndagsplakaten 1651, 1652 och 1653 är kortare än de andra böndagsplakaten och ägnar också mycket mindre utrymme till att beskriva och resonera kring fred. Böndagsplakatet från 1651 omnämner fred sex gånger, det från 1652 fyra gånger och böndagsplakatet från 1653 nästa inte alls.

118 Böndagsplakat 1650, s. 3.

119 Böndagsplakat 1650, s. 3-4.

120 Böndagsplakat 1650, s. 4.

121 Böndagsplakat 1650, s. 4.

Böndagsplakaten från 1651 och 1653 är också speciella i den bemärkelsen att de inte utropar tre faste- och böndagar, utan endast en. Drottning Kristina skriver att det endast utropas en eftersom befolkningen inte har kunnat ägna de tre faste- och böndagar den uppmärksamhet och gudfruktighet som krävs av en böndags 1650, därför utropas det endast en året efter. Det är intressant att detta sker efter den Westfaliska freden, då den svenska kungamakten förlorar en del av sin legitimitet när den erkänner att den svenska befolkningen inte följt det strängt påvisade bönedagarna året innan.

Att dessa ovanstående böndagsplakat skiljer sig från de andra kan bero på flera saker. Den första anledningen kan vara att Drottning Kristina närmar sig sin abdikering. Den andra orsaken kan vara att det har hunnit gå några år efter den Westfaliska freden och oron och vapenskramlet har börjat växa i Europa igen. Dessutom är konflikterna längre bort och Sverige är inte lika direkt hotat som tidigare. Drottning Kristina skriver att den svenska befolkningen bör vara aktsamma för utvecklingen, men det är en mycket mildare varning än i de tidigare böndagsplakaten då ord som frukta och ondska används mycket flitigare. Bland annat uttrycker Drottning Kristina det som att ”mißförstånd och oenigheet wärer och yppar sikh meer och meer”¹²². Fiendens onda avsikter är inte längre lika framträdande i böndagsplakaten, utan istället handlar det om missförstånd och oenigheter. En anledning till att detta inte får större utrymme i böndagsplakaten 1651, 1652 och 1653 är att oroligheterna beskrivs som inbördes uppror och liknande. Hotbilden mot Sverige blir därmed inte nämnvärt större, så länge den svenska befolkningen behåller sig i ”gott förstånd / sämja och enigheet inbördes”¹²³. Sveriges säkerhet blir därmed endast hotad om det kommer inifrån.

I böndagsplakatet från 1651 använder Drottning Kristina ordet frid i alla sammanhang i stället för den annars mest använda varianten fred. Drottning Kristina ber att gud ska ”ytterligare förhielpa Oß til godh fridh och enigheet / medh hwilke Wij ännu kunne stå uthi något mißförstånd”¹²⁴ och skänka sin ”Wälsignelse til then Tracctat och Fridz-handel / som uthi Lybeck medh the Påler beramat är”¹²⁵. Drottning Kristina skriver endast om ett specifikt freds- och handelsavtal med Lybeck, samt allmänt om en god fred, men nämner varken den westfaliska freden eller den geografiska freden alls i böndagsplakatet från 1651. Däremot använder Drottning Kristina ordet evig, vilket hon inte gjort tidigare. Dock är det inte i samband med krig eller fred, utan i samband med guds godhet.

Samma sparsamma utrymme ägnas åt fred i böndagsplakatet från 1652, där det nämns i samband

122 Böndagsplakat 1651, s. 3.

123 Böndagsplakat 1651, s. 3.

124 Böndagsplakat 1651, s. 5.

125 Böndagsplakat 1651, s. 5.

med samma freds- och handelstraktat som Drottning Kristina omnämner i böndagsplakatet från 1651. I Böndagsplakatet från 1652 ber Drottning Kristina, nästan ordagrant som i böndagsplakatet från 1651, att gud ska välsigna det ovanstående traktatet. Därefter ber hon också för att gud ska ”beweka interessenternes hierta til Fredzälskan / och ändtligh gifwa Oß också på den siden en säker / ärligh och watachtig Fredh”¹²⁶. Säker och ärlig är attribut till fred som vi känner igen från tidigare böndagsplakat, däremot är ”varaktig” ett nytt attribut som inte använts tidigare.

Förutom de redan nämnda tillfällena nämner Drottning Kristina endast fred en gång till i böndagsplakatet från 1652. Hon skriver att gud har ”gifwit Wåre Gränßer fridh / och nu låter Oß medh Landzens Inbyggjare af Wapnen få pusta / whijla och sittia i någon roo och tryggheet”¹²⁷. Här används ordet frid med liten bokstav och stället för att prata om att landets invånare har fått fred så skriver Drottning Kristina att landets soldater ska få vila i trygghet.

I böndagsplakatet från 1653 omnämns ordet fred inte överhuvudtaget i varken formen fred eller frid. Själva utformningen av böndagsplakaten 1651, 1652 och 1653 är mer rutinmässiga och upprepande än de andra böndagsplakaten som jag undersökt. Det upprepas mest återkommande fraser där omvärldens hot är en konsekvens av den svenska befolkningens synder, att Sverige ska vara tacksamt för att värre plågor inte har drabbat landet och att alla bör lova bot och bättring i sina böner till gud det kommande året. Sverige är delaktiga i en del konflikter från 1653 och framåt, vilket kan spela roll för böndagsplakatens utformning. En faktor kan också vara att böndagsplakaten blir upplästa i alla delar av det svenska riket, även de nyförvärvade och där fanns en del motsättningar. Bland annat så bryter det ut en konflikt mellan Sverige och Bremen 1653 (det första bremiska kriget) där Bremen i ett frihetsbrev vägrar att erkänna den svenska kronan som sitt överhuvud. De nordiska krigen ligger också för dörren och det är mycket troligt att dessa konflikter redan oroade de styrande i Sverige. Det kan även bero på att böndagsplakaten kommer ut senare under året än de andra undersökta böndagsplakaten. Dock tycker jag att det är tydligt att den personliga påverkan som Kristina har haft i de tidigare böndagsplakaten har försvunnit och därmed är jag benägen att tro att den rutinmässiga utformningen av dessa ovanstående böndagsplakat delvis beror på Kristinas vilja att konvertera till katolicismen och abdikera från den svenska tronen.

126 Böndagsplakat 1652, s. 5.

127 Böndagsplakat 1652, s. 4.

4. Sammanfattning och avslutande diskussion

I böndagsplakaten från 1642-1653 beskrivs och längtas det efter fred vid flera tillfällen. Freden är det goda som ska uppnås och det stämmer väl överens med bilden av fred som finns i tidigare forskning. I min undersökning har jag dock konstaterat att synen på fred under Drottning Kristinas regeringsperiod är mycket mer nyanserad än den relativt eniga bild som Hallenberg, Reuterswärd, Österberg och Östlund beskriver. Deras beskrivning av fred gäller framför allt en fred mellan två stater, där fokus ligger på fredens abstrakta attribut (god, reputerlig och rättvis). I min undersökning är de abstrakta attributen lika vanliga som de konkreta attributen och i många fall där fred nämns finns både det abstrakta och konkreta med fred beskrivet. Fred beskrivs lika mycket som god, rättvis och säker som det beskrivs som fetma, regn och ett traktat.

I alla böndagsplakat beskrivs fred i positiva ordalag. Fred är alltid ett mål som den svenska kungamakten strävar för att uppnå, både innanför och utanför Sveriges gränser. Fred beskrivs både abstrakt, som en längtan eller en känsla och konkret som regn, fetma och fredstraktat. Relationen mellan fred och krig är inte helt tydlig utan beskrivs på flera olika sätt. Krig och fred beskrivs vid två tillfällen som en växling mellan vinter och sommar, en naturlig gång som måste följa varandra. I böndagsplakatet från 1645 får fred och krig en annan beskrivning där krig är kopplat till synden, den är mänsklig, oberäknelig och en snabb förändring. Om den motsatta beskrivningen skulle beskriva fred, får freden egenskaper som övermänsklig, gudomlig, kontinuitet och en långsam förändring.

I de tre första böndagsplakaten som jag har undersökt står Drottning Kristina inte själv som undertecknad på böndagsplakaten, utan representeras av stämpeln *Locus Sigilli*. Drottning Kristina står som undertecknad i alla resterande undersökta böndagsplakat, men de tre sista böndagsplakaten, 1651, 1652 och 1653, är kortare och mindre utbroderade än de andra. När Drottning Kristina själv står som undertecknad märks det en liten skillnad kring den religiösa kontexten. Den religiösa kontexten blir tydligare och Drottning Kristina nämner gud fler gånger än vad som görs i böndagsplakaten från 1642, 1643 och 1644. Österberg beskriver Drottning Kristina som en förespråkare för fred, en regerande drottning som hellre väljer att nära relationer än att ta till vapen. I min undersökning hittar jag dock ingenting som tyder på att freden blir synligare eller mer närvarande i böndagsplakaten när Drottning Kristina själv står som undertecknad. Den religiösa kontexten blir tydligare, men synen på fred förändras inte nämnvärt.

I mitt material kan jag urskilja två varianter av fred, en fred som finns innanför Sveriges gränser och en som eftersträvas utomlands. Den första varianten av fred har jag valt att kalla för en geografisk fred då den berör området innanför Sveriges gränser och är helt fristående från det som skedde utanför Sveriges gränser. Den andra varianten av fred har jag benämnt allmän fred, då den är beroende av Sveriges relationer med andra länder. Den allmänna freden är den som är synlig i den tidigare forskningen. Visserligen nämner Östlund fred som begränsad inom Sveriges gränser, men han gör det endast i korta ordalag som en del av kungamaktens plikt att uppehålla säkerhet och ordning för sin befolkning. Varken Österberg, Reuterswärd eller Hallenberg nämner att fred kan existera innanför ett lands gränser, vilket är förvånande eftersom det tydligt finns en skillnad i min undersökta böndagsplakat mellan en fred innanför ett lands gränser och en fred mellan två länder. Den geografiska freden är helt ny inom böndagsplakatsforskningen.

Den geografiska freden får mycket plats i de första böndagsplakaten, men blir mindre tydlig under böndagsplakaten i början av 1650-talet. Beskrivningarna av den geografiska freden är i många fall väldigt målande och knyts till konkreta fördelar i jordbruket. Nyckelorden för den geografiska freden är främst konkreta, där fetma är det som återkommer i samtliga plakat. Den är även representerad som morgon- och aftonregn, korn och kärna och välgång för bergsbruken. Den geografiska freden har också abstrakta nyckelord i där "rolighet" och trygghet är de som används mest. Fred inom landets gränser är avgörande för att uppnå en god, allmän fred utanför landets gränser. Dock är den geografiska freden inte lika beroende av hur situationen ser ut utanför landets gränser.

Den allmänna freden är den fred som ska råda mellan Sverige och andra länder. Den ska vara god och måste ingås frivilligt av båda parter. Vid ett tillfälle, i böndagsplakatet från 1650, beskrivs dock förändringarna som freden för med sig som något hela världen måste underkasta sig och inte som något frivilligt. I den ovan angivna beskrivningen av fred finns det en tankegång som liknar den om universalfreden som Östlund omnämner i sin avhandling. Dock nämns aldrig ordet universalfred i böndagsplakatet.

De tydligaste nyckelorden för den allmänna freden är god, säker, ärlig, rättvis och stabil. Nyckelorden för den allmänna freden går att känna igen från tidigare forskning, då det är den bilden av fred som är den vanligaste och mest synliga hos bland annat Österberg och Östlund. I min

undersökning hittar jag fler krav på hur den allmänna freden ska uppnås. Den är beroende av att det direkta våldet upphör och att det råder en vapenvila mellan de stridande arméerna. För att freden ska beskrivas som god måste den även komma till stånd efter att Sverige segrat på slagfälten. Den allmänna freden måste även fullbordas genom att alla parter i konflikten återgår till det normaltillstånd som rådde innan krigets fasor drabbade de inblandade länderna.

I böndagsplakaten beskrivs flera olika sätt att uppnå fred. Det finns framför allt tre vägar mot fred som förekommer i flera av de undersökta böndagsplakaten. Den första vägen mot en allmän fred är framgångar för den svenska armén, det världsliga regementet, på slagfälten. Det är endast genom vinst som Sverige kan uppnå en god och säker fred. Sveriges armé når framgångarna på slagfältet genom en välsignelse från gud som beskyddar den svenska regementet eftersom Sverige sprider det sanna ordet i den kristna läran. Den allmänna freden blir därmed starkt beroende av militära segrar. Beskrivningar av den allmänna fredens beroende av militärens framgång går att återfinna i böndagsplakaten från 1643, 1644, 1645 och 1627.

Den två andra vägarna mot fred som är de mest frekventa i böndagsplakaten ligger nära varandra och den religiösa kontexten. Böndagsplakaten beskriver att en säker fred endast går att uppnå om gud skänker fienden fredstankar och fredsälskan. Utan dessa blir freden osäker och kortvarig, fred måste vara målet för både den förlorande och den vinnande sidan i konflikten. Fredsälskans betydelse beskrivs i böndagsplakaten från 1642, 1645 och 1652 och fredstankarna tas upp i böndagsplakaten från 1643, 1646 och 1648. En annan beskrivning av vägen mot fred som ligger nära både fredstankar och fredsälskan är fredslängtan som tas upp i böndagsplakatet från 1645. Fredslängtan kan dock gälla både fienden och den svenska befolkningen, medan de andra två specifikt beskriver ett tillstånd som endast gud kan skänka Sveriges fiender. Fred går också att uppnå genom hårt arbete, vilket finns beskrivet i flera av böndagsplakaten, speciellt de böndagsplakat som är utgivna innan den Westfaliska freden kommer till stånd. Särskilt omnämns det hårda arbetet som kungamaktens utsända representanter ägnar sig åt i böndagsplakatet från 1645 och 1646. I det senare böndagsplakatet beskriver Drottning Kristina även den svenska befolkningens roll i att uppnå fred. Genom hängivenhet på de utropade böndagarna kunde den svenska befolkningen blidka gud till att ge Sveriges sin nåd och därmed också en geografisk fred.

I alla undersökta böndagsplakaten använder kungamakten beskrivningar av fred både för att legitimera fortsatta insatser i det trettioåriga kriget och för visa att kungamakten tar sitt ansvar och tillgodoser Sverige med en geografisk fred. Freden används för att skapa hopp och som kontrast till krigets tunga spår i den svenska befolkningens vardag. Den undersökta perioden är långt ifrån tillräcklig för att konstatera huruvida fred är ett viktigt inslag i hur statsledningen i Sverige legitimerade sin maktposition, men den visar ändå en tydlig början på ett mönster där fred används som ett retoriskt verktyg i kommunikationen mellan kungamakt och befolkning. För mig väcker det en vilja att veta mer. Används begreppet fred lika flitigt under resten av 1600-talet och hur utvecklas begreppet under den långa tidsperiod som böndagsplakaten ges ut i Sverige? Med utgångspunkt i min undersökning kan jag i alla fall konstatera att begreppet fred omfattas av fler målande beskrivningar under Drottning Kristinas regeringstid än det gör idag och att begreppets attribut växlade år till år. Fred mellan 1642-1653 var ett begrepp med många nyanser och även fast fred inte är ett begrepp som är helt bortglömt inom historieforskningen är det ofta förbisett. Hur stor roll synen på fred spelade i den tidigmoderna statsledningens verktygslåda för att bygga upp, legitimera och forma sin position är fortfarande en obesvarad fråga.

Källförteckning

Tryckta källor

Böndagsplakat från 1642: Kongl Majtzt om tree solenne bönedagar

Böndagsplakat från 1643: Placat om tree solenne bönedagar

Böndagsplakat från 1644: Solenne böne- och fastedagars förordning

Böndagsplakat från 1645: Kongl Maytzt Placat Om tree almenne Solen fasto- och bönedagar

Böndagsplakat från 1646: Kongl Maytzt Placat Om tree almänne Solenne bönedagar

Böndagsplakat från 1647: Kongl Maytzt Placat Om tree allmenne Solenne bönedagar

Böndagsplakat från 1648: Kongl Maytzt Placat Om tree allmänne Solenne bönedagar

Böndagsplakat från 1649: Kongl Maytzt Placat Om twaa allmenne- Solenne- bönedagar

Böndagsplakat från 1650: Kongl Maytzt Placat Om Twaa Solenne Bönedagar

Böndagsplakat från 1651: Kongl Maytzt Placat, Om een Allmenn Solen Faste- och Bönedagh

Böndagsplakat från 1652: Kongl Maytzt Placat Om tree Allmenne Solenne Faste- och Bönedagar

Böndagsplakat från 1653: Kongl Maytzt Placat Om een Allmen Solen Tacksäjelse- och Bönedagh

Internetkällor

Svenska Akademiens ordbok, uppslagsord: befreda, spalt: B668; tryckår: 1901,

<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/23/11.html>, 28/4 2015.

Svenska Akademiens ordbok, uppslagsord: fetma, spalt: F484; tryckår: 1924,

<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, 28/4 2015.

University of Wisconsin – Madison, konferensintroduktion till "Conceiving Peace, Pacification, and Conflict Resolution in the Early Modern Period", <http://frit.wisc.edu/news-events/events/2015/conceiving-peace-pacification-and-conflict-resolution-early-modern-period>,

10/5 2015.

Litteraturförteckning

- Aggestam, Karin – Höglund, Kristine, red., *Om krig och fred. En introduktion till freds-och konfliktstudier*, Lund, 2012,
- Brakensiek, Stefan, *New Perspectives on State-Building and the Implementation of Rulership in Early Modern European Monarchies*, Berlin, 2012.
- ”Drottning Kristinas historia, skriven av hennes själv, tillägnad Gud” i *Kristina - Brev och skrifter*, Rodén, Marie-Louise red., Stockholm, 2006.
- Ericson Wolke, Lars – Larsson, Göran – Villstrand, Nils Erik, *Trettioåriga kriget. Europa i brand 1618-1648*, Värnamo, 2006.
- Hallenberg, Mats, ”Svenskarna och westfaliska freden – en talande tystnad?” i *1648 – Den westfaliska freden. Arv, kontext och konsekvenser*, Peter Haldén (red.), Falun, 2009.
- Nye Jr., Joseph – Welch, David, *Att förstå internationella konflikter*, 8th edition, Harlow, 2011.
- Reuterswärd, Elisabeth, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*, Lund, 2001.
- Rodén, Marie-Louise, *Drottning Christina – En biografi*, Stockholm, 2008,
- Österberg, Eva, ”Krigens moral och fredens lycka. Kvinnor om våldet på 1600-talet” i *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria*, red. Eva Österberg och Maire Lindstedt Cronberg, Riga, 2005.
- Östlund, Joachim, *Lyckolandet – Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott*, Lund, 2007.